

Epistula Apostolorum: II. Yüzyıl Hristiyan Apokaliptik Yazınında Anti-Gnostik Bir Apoloji Örneği

Epistula Apostolorum: An Anti-Gnostic Apology in Second-Century Christian Apocalyptic Literature

Dr.Öğr.Üyesi

Bilal Patacı

İstanbul Ü.
İlahiyat Fakültesi
Türkiye

Araştırma Makalesi
Research Article

Geliş : 22.09.2025

Kabul : 23.11.2025

Yayın : 31.12.2025

Bu makale, iThenticate yazılımı ile taranmış ve intihal tespit edilmemiştir.

Abstract

By the late 19th century, numerous manuscript texts dating back to the earliest periods of Christianity were discovered. Though these non-canonical apocryphal texts are not thought to have drastically altered the two-thousand-year-old Christian faith, they undeniably update our knowledge of early Christian history and offer new perspectives. This literature reflects the very formation process of the early faith, providing alternative or complementary scenarios to the historical narrative shaped by canonical texts. This is particularly relevant to understanding how the oral tradition was committed to writing, how early Christian communities were organized, and the nature of their theological debates. Among these significant finds, the *Epistula Apostolorum*, whose Coptic version was discovered by Carl Schmidt in the 19th century, is highly noteworthy.

This study examines the *Epistula Apostolorum* as an example of an anti-Gnostic apology set within the framework of second-century Christian apocalyptic writing. The text, claiming authorship by eleven apostles, primarily aims to warn Christian communities against the teachings of "false apostles" such as Cerinthus and Simon, and to convey the authentic teaching received from the risen Jesus. It also includes descriptions of the historical situation of the post-Jesus community and details the eschatological events preceding the Second Coming. The analysis critically addresses the *Epistula's* literary genre, which is a blend of forms including letter, creed, gospel narrative, and apocalypse, as well as its date and its probable geographical origin. Due to its specific historical references and its intense emphasis on anti-Docetism, the document is concluded to be of Asia Minor origin. While the text presents a depiction of Jesus consistent with the Synoptic narratives, intertextual similarities clearly indicate its substantial use of the Gospel of John. The work's overarching theological framework is Christological and eschatological. The *Epistula* emphatically rejects Gnostic claims by asserting Jesus's genuine physical incarnation and resurrection. Furthermore, by reinterpreting the Parable of the Ten Virgins found in the Gospel of Matthew, it posits that salvation is rooted in faith, love, and grace, rather than esoteric knowledge, which is known as gnosis. Although the text lacks explicit detail on the specific doctrines of Simon and Cerinthus, its anti-Gnostic theology is understood to be presented implicitly. Ultimately, the *Epistula Apostolorum* is a crucial example of apocalyptic apology, actively defending the "true" teaching and offering valuable insight into the doctrinal divisions of the second century.

Keywords: History of Religions, Christianity, *Epistula Apostolorum*, Apology, Apocalypse, Docetism, Gnosticism.

Giriş

Epistula Apostolorum (Havarilerin Mektubu, *Ep.Ap.*)¹ erken Hristiyan literatüründe ölümden dirilen İsa'nın kimi öğrencileriyle arasındaki diyalogları konu edinen türün örneklerinden biridir. Metin, Cerinthus ve Simon isimli iki "sahte elçi"nin fikirlerine karşı bütün kiliseleri uyarmak adına on bir havari tarafından İsa'dan aldıkları öğretiyi bildirmek amacıyla yazılmıştır. Apolojetik niyet eserin hemen başında izhar edilse de metin daha çok Yahudilere ve gentileye ulaşmakla görevlendirilmiş misyonerlerin bir el kitabı görünümündedir. Eser birden fazla yazın türünün niteliklerini yansıtan bir anlatı kurgusuna sahiptir. Mektupvari başlangıç üçüncü bölümde havarilerin dilinden aktarılan bir kredoyla devam eder. Akabinde İsa'nın İncillerde anlatılan mucizelerini özetleyen bölüm, bilhassa ölümden dirilen İsa'nın havarilere görüldüğü sahneye odaklanır. Bu kısımdan metnin sonundaki göğe yükseliş sahnesine dek İsa ile havariler arasındaki soru cevap şeklinde ilerleyen diyaloglara yer verilir. Ruhun durumu, dirilişin ve yargının nasıllığı, İsa'nın *parousia*² için ne zaman yeryüzüne ikinci kez geleceği ve geldiğinde ne türden hadiselerin yaşanacağına dair fütürist bir eskatoloji ve apokaliptik bir ifşa sunulur. Havarilerden birinin - büyük olasılıkla Petrus- esareti ve erken Hristiyan misyonunda Pavlus'un rolü gibi tarihsel haberlerin de yer aldığı *Epistula*, Yahudi ve Hristiyan kutsal metinlerinden bazı alıntılara ve yorumlara da yer vermektedir.

Etiyopya Kilisesi'nce bilinen bir metin olmasına karşın *Epistula*, diğer Kiliselerin kutsal kanon ya da dinî literatüründe yer almamıştır. 1895 yılında Carl Schmidt, Kıptice eksik versiyonu bulduğunda *Epistula Apostolorum* için yeni bir dönem başlamıştır. *Epistula* hakkında kısa bir rapor³ yazan Schmidt, yeni bilgiler edinme umuduyla keşfettiği metnin tamamını yayınlamayı erteler.⁴ 1909'da metnin çok küçük bir bölümünü içeren Latince fragmanlar bulunmuştur. Bundan bir yıl sonra M. R. James, L. Guerrier'in "Un testament de Notre Seigneur et Sauveur Jesus Christ en Galilée" (Kurtarıcımız ve Efendimiz İsa Mesih'in Celile'deki Ahdi)⁵ başlıklı makalesine konu olan Gêez dilindeki yazma ile Schmidt'in bulduğu Kıptice metnin aynı olduğunu fark eder. Guerrier, metnin neredeyse tamamını içeren Gêez dilindeki versiyonu Fransızca tercümesi ile birlikte 1913 yılında yayınlar. Schmidt ise *Epistula* hakkında oldukça

* Bu çalışma 29-30 Eylül 2023 tarihinde düzenlenen 1. Türkiye Dinler Tarihi Kongresi'nde aynı başlıkla sözlü olarak sunulan bildirinin genişletilerek makale formatında hazırlanmış halidir. Bildirinin tam metni yayınlanmamıştır.

¹ J. K. Elliot, "The Epistle of the Apostles (*Epistula Apostolorum*)". *The Apocryphal New Testament*, (Oxford: Clarendon Press, 1993), 555-558. Elliot'un İngilizce çevirisi üzerinden hazırladığımız metnin Türkçe çevirisi makalenin sonuna ek olarak sunulmuştur.

² Grekçede "hazırda bulunma" anlamına gelen *parousia* terimi esasında Hristiyanlık öncesinde kralların resmi ziyaretleri için kullanılmıştır. Kelime, Hristiyan geleneği içinde İsa'nın yaşayanları ve ölüleri yargılamak üzere ikinci gelişini ifade eden yeni bir anlam kazanmıştır. Bk. Şinasi Gündüz, *Din ve İnanç Sözlüğü* (Ankara: Vadi Yayınları, 1998), 301.

³ Carl Schmidt, "Eine bisher unbekannte altchristliche Schrift in koptischer Sprache", *Sitzungsberichte der Königlich Preussischen Akademie der Wissenschaften zu Berlin*. (Berlin: Deutsche Akademie der Wissenschaften zu Berlin, 1895): 705-711.

⁴ Kirsopp Lake, "The Epistola Apostolorum", *The Harvard Theological Review* 14/1 (1921): 15.

⁵ Bk. Louis Guerrier, "Un testament de Notre Seigneur et Sauveur Jesus Christ en Galilée", *Revue de l'Orient Chrétien* (1896-1946), ed. René Graffin (Paris: Bureau des oeuvres d'Orient, 1907), 12: 1-8.

doyurucu bir araştırma ilavesiyle metnin Almanca tercümesini de içeren Kiptice ve Ge'ez dillerindeki edisyonları 1919'da tamamlayabilmiştir.⁶

Epistula'nın farklı yazma ve çevirilerinin keşfi metne yönelik akademik ilgiyi tetiklemiştir. Kısa süre içinde ikinci yüzyıl Hristiyan literatürünün önemli metinlerinden biri olduğu kanaati öne çıkmıştır. Hatta Lake'nin yorumuyla onun dönemsel şöhreti *Didake* ya da *Süleyman'ın Kasideleri* isimli metinlerle mukayese edilebilirdi.⁷ Ancak *Epistula*'nın esas şöhretinin XX. yüzyıldaki Hristiyan kutsal metin çalışmalarıyla sınırlı olduğunu söylemek daha makuldür. Çünkü erken dönem Kilise Babaları'nın eserlerinde *Epistula*'yı bildiklerine dair bir atıf yer almamaktadır. Dolayısıyla yazıldığı dönem ve sonrasında metnin Hristiyan çevrelerce pek itibar gördüğü söylenemez. Ortodoks öğretiyile uyumlu bir içeriğe sahip olmasına rağmen ana akım Hristiyan geleneğin metni muhafaza etmekte gönülsüz olduğu anlaşılmaktadır. Metnin yalnızca Etiyopya Kilisesi'nce korunmuş olması da bu durumu doğrulamaktadır. Yine de Etiyopya Kilisesi tarafından da apokrif metinler arasında listelenen *Epistula*'nın bazı ayın metinlerinde ya da teolojik eserlerde kendine yer bulabildiği kaydedilir.⁸

Epistula, Etiyopya geleneğinde *Mäṣṣafä Kidan* (Ahit Kitabı) olarak bilinir. Aynı isimde Süryani Katolik Kilisesi patriği Efrem Rahmani'nin (ö. 1929) edisyonunu yaptığı başka bir metin daha vardır.⁹ İki metnin içeriği farklı olmakla birlikte aynı başlık altında muhafaza edilmiştir.¹⁰ Hatta tek başlık altında her iki metne yer veren el yazmaları dahi söz konusudur.¹¹ İlk olarak Grekçe yazıldığı düşünülen *Epistula*'nın bu ilk nüshasının kayıp olduğu düşünülür. Latince fragmanları saymazsak, Kipti ve Ge'ez dillerinde olmak üzere iki esas çevirisi vardır.¹² Schmidt'in bulduğu Kiptice versiyonun ilk dört yaprağı eksiktir. IV.-V. yüzyıllardan kalma olduğu varsayılan bu yazmanın Grekçeden çevrildiği varsayılmaktadır.¹³ XVI.-XVIII. yüzyıl aralığına tarihlenen Ge'ez dilindeki altı el yazması ise eksiksiz bir çeviri sunmaktadır. Ancak bu çeviri yazmaların

⁶ Bk. Carl Schmidt, *Gespräche Jesu mit seinen Jüngern nach der Auferstehung; ein katholisch-apostolisches Sendschreiben des 2. Jahrhunderts* (Leipzig: J.C. Hinrichs'sche Buchhandlung, 1919); Louis Guerrier, "Le Testament en Galilée de Notre Seigneur Jésus-Christ: Texte éthiopien, édité et traduit en français", *Patrologia Orientalis*, ed. René Graffin & François Nau (Paris: Firman-Didot, 1913), 9: 140-234.

⁷ Lake, "The Epistola Apostolorum", 16.

⁸ Tibebu Teklu Senbetu, *The Ethiopian Orthodox Tewahedo Church's Interpretation of Ἀναξίως in 1 Cor. 11:27–29 in Relation to Worthy Admission to the Eucharist in Light of Ritual Jewish Purity Laws Embedded in its Qeddassé and Tradition* (Doktora Tezi, St. Louis: Concordia Seminary, 2022), 64.

⁹ Ignatius Ephraem Rahmani (ed.), *Testamentum Domini Nostri Jesu Christi*, (Moguntia: Sumptibus Francisci Kirchheim, 1899).

¹⁰ Julian V. Hills, *Tradition and composition in the Epistula Apostolorum* (Minneapolis: Fortress Press, 1990), 7.

¹¹ Montague Rhodes James, *The Apocryphal New Testament* (Oxford: Clarendon Press, 1924), 485; Abraha Tedros & Daniel Assefa, "Apocryphal Gospels in the Ethiopic Tradition", *Jesus in apokryphen Evangelienüberlieferungen*, ed. Jörg Frey & Jens Schröter (Tübingen: Mohr Siebeck, 2010), 613.

¹² Kipti, Ge'ez ve Latin dillerindeki yazmaların muhafaza edildiği adres kataloğu için bk. Warren C. Campbell, "The Epistle of the Apostles", *North American Society for the Study of Christian Apocryphal Literature*, erişim: 28.08.2023, <https://www.nasscal.com/e-clavis-christian-apocrypha/epistle-of-the-apostles/>.

¹³ James, *The Apocryphal New Testament*, 485; Ron Cameron (ed.), *The Other Gospels: Non-Canonical Gospel Text* (Philadelphia: The Westminster Press, 1982), 131; Francis Watson, *An Apostolic Gospel: The "Epistula Apostolorum" in Literary Context* (Cambridge: Cambridge University Press, 2020), 16.

Grekçe orijinal metni doğrudan değil, Grekçeden Kipticeye ya da Arapçaya yapılmış çeviri versiyonları kullandığı düşünülmektedir.¹⁴

1. Tür

Kiptice yazmayı ilk neşreden Schmidt, metni “mektup” olarak adlandırmayı tercih etmiştir. Latince fragmanın yer aldığı parşömenin sol sayfalarının üst kısımlarında bir başlık gibi yerleştirilmiş “*Epistula*” yazılarını fark eden Schmidt, karşılık gelen eksik sayfalarda ise metnin adının geri kalan kısmının yazıldığını düşünmüştür.¹⁵ “Apostolorum” ifadesi sadece makul bir tahmindir. Metnin orijinal nüshasında böyle bir adlandırmanın varlığından haberdar değiliz. Etiyopya geleneğinde ise *Epistula* metni “ahit” kategorisinde yer alır. Nitekim Ge’ez dilindeki versiyonu ilk yayınlayan Guerrier metin için “Efendimiz İsa Mesih’in Celile’deki Ahdi” (Fr. *Le Testament en Galilée de Notre-Seigneur Jésus-Christ*) başlığını tercih etmiştir.¹⁶ Öte yandan M. R. James ve J. K. Elliott, erken dönem Hristiyan literatürünü belirli bir tasnif içinde derleyen çalışmalarında *Epistula*’yı “apokrif mektuplar” başlığı altına yerleştirirler.¹⁷ Apokrif literatür uzmanlarından W. Schneemelcher “kurtarıcının diyalogları” türüne dâhil ettiği sınırlı çalışmalarla birlikte *Epistula*’ya yer verirken,¹⁸ C. Marksches, J. Schröter ve J. Hartenstein gibi isimler ise bu kategoriye daha da genişleterek *Epistula* için “diyalog İncili” tanımlaması yapmaktadır.¹⁹ J.V. Hill, *Epistula*’nın mektuptan daha çok havari neslinden sonra gelenler için bırakılmış bir el kitabı, bir tür apokalips niteliğinde olduğu kanaatindedir.²⁰ H. Koester, *Epistula*’yı göksel hikmetin (*gnosis*) seçilmiş kimi isimlere açıklandığı ve daha çok Gnostikler tarafından kullanılan bir tür olarak bilinen “vahyî söylev” kategorisine dâhil etmekte;²¹ J. E. Alsup ise onu “yeni bir tür” olarak değerlendirmektedir.²²

Yeni Ahit uzmanları tarafından farklı kategoriler altına yerleştirilen *Epistula*’nın en azından İncilvari bir niteliğinin olduğunu söyleyebiliriz. Bilindiği üzere İncil adlandırmasının yazınsal bir türe dönüşümü süreç içinde gerçekleşmiştir. İncil anlamına gelen Grekçe *evangelion* ifadesi kanonik İnciller içinde sadece Markos’ta yer almaktadır. Markos’taki kullanımın metinden ziyade

¹⁴ Cameron, *The Other Gospels: Non-Canonical Gospel Text*, 131.

¹⁵ Carl Schmidt, ‘Eine Epistola Apostolorum in Koptischer und Lateinischer Überlieferung’, *Sitzungsberichte Der Königlich-Preussischen Akademie*, 1908, 1047–1056’dan aktaran Francis Watson, “A Gospel of the Eleven The Epistula Apostolorum and the Johannine Tradition”, *Connecting Gospels Beyond the Canonical/Non-Canonical Divide*, ed. Sarah Parkhouse & Francis Watson (Oxford: Oxford University Press, 2018, 192).

¹⁶ Watson, “A Gospel of the Eleven: The Epistula Apostolorum and the Johannine Tradition”, 192-193.

¹⁷ James, *The Apocryphal New Testament*, 485-503; J. K. Elliott, *The Apocryphal New Testament* (Oxford: Clarendon Press, 1993).

¹⁸ Wilhelm Schneemelcher (ed.), *New Testament Apocrypha* (Louisville-Londra: Westminster John Knox Press, 2003).

¹⁹ Christoph Marksches & Jens Schröter (ed.), *Antike christliche Apokryphen in deutscher Übersetzung I: Evangelien und Verwandtes, Teilband 2* (Tübingen: Mohr Siebeck, 2012); J. Hartenstein, *Die zweite Lehre: Erscheinungen des Auferstandenen als Rahmenerzählungen frühchristlicher Dialoge* (Berlin: Akademie Verlag, 2000), 113; A. M. Ernst, *Martha from the Margins: The Authority of Martha in Early Christian Tradition* (Leiden-Boston: Brill, 2009), 68.

²⁰ Hills, *Tradition and Composition in the Epistula Apostolorum*, 36.

²¹ Helmut Koester, *Introduction to the New Testament: History and Literature of Early Christianity* (New York-Berlin: Walter de Gruyter, 1987), 2: 237.

²² J. E. Alsup, *The Post-Resurrection Appearance Stories of the Gospel Tradition: A History-of-Tradition Analysis* (Londra: SPCK, 1975), 128-130.

İsa'nın çağrısını kastettiği açıktır. Matta ve Yuhanna yazarları kendi kayıtları için “kitap” anlamına gelen *biblos* (Gre. βιβλος)’u, Luka yazarı ise “anlatı/tarihçe” anlamındaki *diegesis* (Gre. διήγησις) kelimesini tercih etmektedir. İncil adlandırması ise daha ziyade İsa'nın şahsı üzerinden apostolik bir duyuruyu nitelendirmiştir.²³ Sonrasında, İsa'nın söz ve eylemlerini aktaran kayıtlar için kullanılan bu adlandırmanın erken Hristiyan literatüründeki pek çok metne teşmil edildiğini görmektedir. Kanonik ya da kanon dışı bırakılan metinlerle mukayese edildiğinde *Epistula*'nın mektup kategorisindeki yazınsal ürünlerden daha çok İncil türünün örneklerine yakın olduğu söylenmiştir. Bu tespit doğrultusunda F. Watson, metnin “Onbirler İncili” (*The Gospel of Eleven*) olarak adlandırılmasının daha uygun olacağını dahi ileri sürmektedir.²⁴

Tüm bu kanaatler uyarınca *Epistula*'nın baştan sona tek bir yazın türünün özelliklerini yansıtan bir metin görünümünde olmadığı anlaşılmaktadır. Mektup formatında başlamasına rağmen kendini bir “kitap” olarak adlandıran *Epistula*, İncil benzeri bir anlatının da yer aldığı bölümlerin akabinde apokaliptik bir tür örneği göstermektedir. *Epistula*'nın Yeni Ahit'te bir İncil, mektuplar ve bir apokalipsten oluşan ve Hristiyan geleneğince Yuhanna literatürü olarak adlandırılan koleksiyonun türlerini tek bir metinde toplaması oldukça ilginçtir. Nihayetinde uhdesinde farklı yazın türlerinin niteliklerini taşıyan ve tek bir kategori altında tasnif edilemeyen bir yapıya sahip olduğu söylenebilir.

2. Arka Plan

Epistula'nın bir nevi kâşifi sayılan Schmidt, tüm çevirileri dikkate alan edisyonu yayınladığında metnin *sitz im leben*'i (tarihsel ve kültürel bağlam) hakkında sağlam bir değerlendirme ortaya koymuştur. Onun metnin yazıldığı yer ve tarih konusundaki kanaati uzunca süre kabul görmüştür. Ancak XX. yüzyılın ikinci yarısı itibarıyla Schmidt'in kanaatleri yeniden tartışmaya açılmış ve eser üzerine yazılan monografılarda *Epistula*'nın metinsel bütünlüğü, teolojisi, kaynakları, etkileşim çemberi, geleneği, muhatabı gibi pek çok konuda farklı görüşler ortaya çıkmıştır.²⁵

Epistula'nın ne zaman yazıldığı sorusu bağlamında onun II. yüzyıla ait bir metin olduğuna dair bir konsensüse işaret edilir. Ancak araştırmacılar aynı yüzyıl içinde farklı tarihler dillendirmiştir. Metnin takriben 195 dolaylarında yazıldığını savunan J. de Zwaan gibi birkaç ismi istisna tutarsak²⁶ 130 ile 170 yılları arasında bir tarih aralığı öne çıkmaktadır.²⁷ Örneğin Schmidt,

²³ Watson, “A Gospel of the Eleven: The Epistula Apostolorum and the Johannine Tradition”, 190.

²⁴ Watson, “A Gospel of the Eleven: The Epistula Apostolorum and the Johannine Tradition”, 193.

²⁵ Hills, *Tradition and Composition in the Epistula Apostolorum*, 6.

²⁶ De Zwaan *Epistula* yazarının muhtemelen Abgar krallığı içindeki Süryani Hristiyanlardan olduğu kanısındadır. Metinde İsa'nın Arkhaleus zamanında çarmıha gerildiği bilgisinden hareketle bu kişinin Josephus'un bahsettiği Julius Arkhaleus olduğunu ileri sürmektedir. Ancak Julius Arkhaleus MS 38'de doğmuştur. Oysa çarmıh hadisesi çoğu kaynağa göre MS 30-33 yılları arasında gerçekleşmiştir. De Zwaan *Epistula* yazarının İsa'nın çarmıhı için MS 50 dolaylarını kabul eden başka bir geleneği izlediğini düşünür. Bu nedenle De Zwaan, metnin Ge'ez versiyonuna göre parousianın diriliştin 150 yıl sonra gerçekleşeceği bilgisini esas alarak MS. 200'ün hemen öncesinde yazıldığını savunmaktadır. Bu tarihi ayrıca metin içinden bazı referanslarla da desteklemektedir. Bk. J. de Zwaan, “Date and Origin of the Epistle of the Eleven Apostles”, *Amicitiae Corolla: A Volume of Essays Presented to James Rendel Harris*, ed. H. G. Wood (Londra: University of London Press, 1922), 344-350.

²⁷ John J. Gunther, “Syrian Christian Dualism”, *Vigiliae Christianae* 25/2 (1971): 82.

standart versiyonu yayınladığında 160-170 dolayları için bir değerlendirmede bulunmuştur. Metnin II. yüzyılın üçüncü çeyreğine ait olduğuna ilişkin bu kanaat kimi araştırmacılar tarafından sürdürülse de²⁸ çoğunluk II. yüzyılın ilk yarısını daha olası görmektedir.

Epistula'nın orijinal nüshasına sahip olmadığımız için teknik bir tarihlendirme imkânımız yoktur. Metne doğrudan yapılan atıflar konusunda belirsizlik olduğu için tarihlendirme konusunda harici bir şahitliği de yok sayabiliriz. Bu durumda metin içi referansları dikkate almak daha olası bir tahmin için elimizi güçlendirebilir. Tam da bu noktada *Epistula*'da İsa'nın ikinci gelişini haber verdiği bölüm yol gösterici bir nitelik taşır. Çünkü burada İsa *parousianın* ne zaman gerçekleşeceğini söylemektedir. Bu haber en azından metnin yazımı için en geç tarihi (*terminus ante quem*) belirlememizi sağlayabilir. Buradaki zorluk ise Kıptice ve Ge'ez versiyonlarında *parousia* için söylenen tarihin farklılık göstermesidir. Kıptice yazma İsa'nın ikinci geliş için 120 yıl sonrasını, Ge'ez yazması ise 150 yıl sonrasını işaret etmektedir (*Ep.Ap.* 17).²⁹ Hangi versiyonun esas alınacağı tartışması bir yana verilen tarih için hesaplamaya nereden başlanacağı da ayrı bir sorun olarak belirmiştir. Kimi araştırmacılar bu haberin verildiği anı esas alarak, dirilişten 120 ya da 150 yıl sonrasını en geç tarih olarak kabul etmektedir. Bu durumda metin 150 ya da 180 yılından önce yazılmış olmalıdır. Azınlıkta olsa da bazı araştırmacılar İsa'nın doğumunu esas alarak 120 veya 150 yılı öncesine işaret etmektedir.³⁰

Kıptice çeviri esas alınacak olursa “yüzüncü ve yirminci kısım tamamlandığında” ibaresi üzerinden hareket edilebilir. Bu zaman bildiren ifadenin 120 yıllık bir süreyi kastettiği kabul edilir. Bu durumda *parousianın* tarihi için İsa'nın doğumunun mu yoksa dirilişinin mi esas alınacağı konusunda bir tercihte bulunmak gerekmektedir. Kanaatimizce dirilişin öncelenmesi daha makuldür. Çünkü İsa'nın doğumuna yönelik Hristiyanların ilgisi sonraki yüzyıllara aittir. Ayrıca metin içinde diriliş hadisesi çok daha öne çıkmaktadır. O halde Kıptice versiyona göre metnin 150 öncesinde yazıldığı varsayılabilir. *Epistula*'nın yazıldığı coğrafyanın jeolojik ve sosyo-tarihsel olaylarını yansıtan bir metin olduğu iddiasını ileri süren C. E. Hill'in 142-149 yılları arasına işaret eden değerlendirmesi daha spesifik bir tahmin için yardımcı olmaktadır. Çünkü Hill, metinde *parousia* öncesinde inananları kuşatacak kriz ve kaotik ortamın unsurları olan zulüm ve baskılar ile deprem, kuraklık ve salgın gibi felaketleri metnin yazıldığı dönemdeki olayları yansıttığını ileri sürmektedir.³¹

Parousia'nın dirilişten 120 yıl sonra gerçekleşeceğine ilişkin metin içi referans ile Hill'in kanaati bir arada düşünülecek olursa *Epistula*'nın en geç ~140 dolaylarında derlendiği varsayılabilir. Ancak Hill'in, metnin tarihlendirmesi için işaret ettiği kozmolojik ve tarihsel-sosyal kaosa işaret eden apokaliptik haberlerin Kıptice versiyonda eksik olması düşündürücüdür. Bu

²⁸ Bk. Helmut Koester, *Ancient Christian Gospels: Their History and Development* (Harrisburg, Pennsylvania: Trinity Press, 1990), 312; J. K. Elliott, *The Apocryphal New Testament* (Oxford: Clarendon Press, 1993), 556. Ehrhardt tam bir tarih vermese de metnin MS 180 öncesine ait olamayacağını ileri sürer. A.A.T Ehrhardt, “Judaean-Christians in Egypt, the *Epistula Apostolorum* and the Gospel to the Hebrews”, *Studia Evangelica*, ed. F.L. Cross, 3 (Berlin: Akademie-Verlag, 1964), 368.

²⁹ Elliott, *The Apocryphal New Testament*, 566.

³⁰ Lake, “The *Epistola Apostolorum*”, 24.

³¹ C. E. Hill, “The *Epistula Apostolorum*: An Asian Tract from the Time of Polycarp”, *Journal of Early Christian Studies* 7/1 (1999): 51.

durumda *parousia* için Ge'ez versiyonundaki “150 yıl” detayı önemli hale gelmektedir. Ge'ez çevirisi muhtemelen beklenen *parousianın* gerçekleşmemesi üzerine ilgili tarihi erteleyen ikinci bir Grekçe edisyonu dikkate almış olmalıdır. Watson'a göre apokaliptik kaos metnin bu ikinci edisyonunun yazıldığı tarihi yansıtmaktadır. Bu durumda dirilişten 150 yıl sonrası *parousia* için olası bir tarih olarak kabul edilebilir. Haliyle metnin yazımı için de bu tarihin öncesine bakılmalıdır. Nitekim Watson 165-170 yılları arasındaki büyük veba salgını nedeniyle artan insan ölümlerini *Epistula*'daki “korkunç bir salgın hastalık ve hızlı ölümler gelecek, öyle ki ölenler gömülmeyecek, kız ve erkek kardeşler, akrabalar bir tabut üzerinde taşınacak” (*Ep.Ap.* 34) haberi ile ilişkili görmektedir.³² Böyleyse *Epistula*, muhatabı olan cemaati kendilerini çevreleyen kaotik durum karşısında *parousianın* yakınlığı ile teselli etmektedir. Neticede her iki versiyon dikkate alındığında metnin II. yüzyılın ortalarına veya ikinci yarısına ait olduğu kabul edilebilir.

Epistula'nın yazım tarihinde olduğu gibi yazıldığı yer konusundaki tartışmalarda da Schmidt'in kanaati belirleyici rol oynamıştır. Schmidt metnin Küçük Asya (Batı Anadolu) orijinli olduğunu savunur. *Epistula*'nın (i) Yuhanna İncili ile olan yakınlığı, (ii) teolojik düşman olarak Cerinthus ismini zikretmesi, (iii) anti-doketik apolojisi, (iv) İsa'nın bedensel dirilişinin altını çizmesi ve (v) Paskalya için Quartodesiman³³ uygulamasını izlemesi şeklinde sunduğu argümanlar, metnin Küçük Asya'ya ait olduğu savını desteklemek için kullanılmıştır. Bilhassa İsa'nın dirilişinin reddedildiği ve doketik kristolojiye göndermede bulunan sahnelerin Ignatius'un Küçük Asya cemaatlerine yazdığı mektuplarda mücadele ettiği sorunları çağrıştırması Schmidt'in iddiasını güçlendirmektedir.³⁴

Schmidt'in Küçük Asya teorisi uzunca bir süre ilgi görse de XX. yüzyılın ikinci yarısı itibarıyla Mısır ve Suriye gibi farklı alternatif bölgeler *Epistula* bağlantısı için öne çıkarılmıştır. Metnin (i) sadece Kıptice ve Ge'ez dilindeki çevirilerinin çok iyi korunması, (ii) İskenderiye litürjisini takip ettiği iddiası, (iii) metindeki havari dizilişinin Mısır'daki havari listeleriyle uyumluluk arz etmesi, *Epistula*'nın adresi olarak Mısır'a işaret edilmesine sebep olmuştur. Ayrıca Mısır orijinli olduğu kabul edilen *Yakub'un Apokrifi* ve *İbranilere Göre İncil* metinleri ile *Epistula* arasında kurulan teolojik ve edebi yakınlık da bu iddiayı desteklemektedir. Hatta Hornschuh, Schmidt'in Küçük Asya için kullandığı “Yuhanna İncili ile yakınlık” argümanını *Epistula*'nın redaksiyonu için kullanabileceğini dahi düşünmektedir. Onu bu kanaate sevk eden etken ise Yuhanna İncili'nin İskenderiye orijinli olduğunu ileri süren tezlerdir.³⁵

³² Watson, *An Apostolic Gospel: The “Epistula Apostolorum” in Literary Context*, 10-11.

³³ Erken dönemde Hristiyanlar arasında Paskalya'nın günü konusunda ihtilaf yaşanmıştır. Bazı Hristiyanlar haftanın hangi gününe denk geldiğine bakmaksızın İsa'nın çarmıha gerildiği günü esas alarak Yahudi takvimine göre Nisan ayının 14. günü paskalyayı kutlamıştır. Bu uygulama Latince “on dördüncü manasındaki “quarta decima” ifadesinden hareketle “quartodesiman” olarak adlandırılmıştır. Ancak özellikle Küçük Asya cemaatlerinin takip ettiği bu uygulama terk edilerek, İsa'nın dirilişi esas alınmış ve paskalyanın Nisan'ın on dördüncü gününü takip eden ilk Pazar günü anılması kararlaştırılmıştır. A. Hilhorst, *The Apostolic Age in Patristic Thought* (Leiden-Boston: Brill, 2004), 66.

³⁴ A. Stewart-Sykes, “The Asian Context of the New Prophecy and of *Epistula Apostolorum*”, *Vigiliae Christianae* 51/4 (1997): 416.

³⁵ Manfred Hornschuh, *Studien Zur Epistula Apostolorum* (Berlin: Patristische Texte und Studien 5, 1965), 100–109 (den aktaran Stewart-Sykes, ‘The Asian Context of the New Prophecy and of *Epistula Apostolorum*’, 417). Yuhanna İncili'nin İskenderiye'de derlendiğine yönelik değerlendirmeler için bk. Bilal Patacı, *Sembolizm ve Kristoloji: Yuhanna İncili'nde İsa Tasviri* (İstanbul: MiletNihal Yayınları, 2022), 39–40.

Epistula için olası alternatif bölgelerden biri ise Suriye'dir. J. Gunther, İskenderiye Kilisesi ile ilişkili Kilise Babaları'ndan Klemens (ö. 215) ve Origenes'in (ö. 253) *Epistula*'ya değinmemesinden ötürü Mısır ihtimaline şüphe ile bakmaktadır. Üstelik metinde Tanrı'dan bahsederken yer verilen 'O... göz açıp kapayıncaya kadar kış için yağmuru, sisi, kırağıyı, doluyu ve zamanlarında günleri çağırın; sarsan...' (*Ep.Ap.* 3) şeklindeki kayıta göze çarpan hava şartları da Mısır için uyumsuz kabul edilmiştir. Dahası Gunther, *Epistula* metni ile Suriye bölgesi ile ilişkili görülen *Petrus İncili*, *Didascalia Apostolorum* ve *İbrani Çocukluk İncili* metinleri arasında yakınlık olduğunu ileri sürmektedir. Son olarak Pavlus'un Şam vizyonu (*Ep.Ap.* 31) ile metindeki 'İşte, Suriye diyarından yeni bir Yeruşalim çağırmaya başlayacağım' (*Ep.Ap.* 33) şeklindeki müjde ile kurulan ilişkinin Suriye bölgesini öne çıkarttığını düşünmektedir.³⁶

Tümüyle metnin yazıldığı yer ve tarih konusuna eğilen Hill, öncelikle artan sayıda Mısır tezlerinin³⁷ varlığına dikkat çekmektedir. Buna rağmen Hill'e göre *Epistula*'nın Mısır orijini iddiasını savunan Ehrhardt, Hornschuh ve Müller gibi isimlerce dile getirilen argümanların bir kısmı zayıfken, bir kısmı güçlü olmakla birlikte sadece Mısır bölgesindeki Hristiyan geleneğe işaret eder nitelikte değildir.³⁸ Hill, *Epistula*'nın Mısır orijinli olduğu iddialarının karşısında Suriye ihtimalini dillendirenleri daha ikna edici bulsa da Suriye tezinin de pek güçlü olmadığını farkındadır.³⁹ Örneğin Hill'e göre Cadaoux'un aktardığı şu bilgiler ışığında Suriye iddiasını desteklemek için sunulan hava şartları argümanı, aynı zamanda Küçük Asya için de geçerli sayılabilir:

*Simirna'da (İzmir) ve yakınlarında kışlar soğuk ve fırtınalıdır; ancak kar ve don genellikle yüksek yerlerle sınırlıdır. Yıllık yağış miktarı, yaklaşık dörtte üçü Kasım'dan Mart'a kadar olan aylarda olmak üzere, ortalama yirmi altı inçtir; ancak bu çok değişkendir.*⁴⁰

Epistula'nın Mısır ve Suriye orijinli olduğuna dair ileri sürülen argümanları sırayla eleleyen Hill, Schmidt'in Küçük Asya'ya işaret ettiği öncüllerini de titizlikle ele alır. Mesela bunlardan Cerinthus isminden ötürü metni Asya ile ilişkilendirmenin yeterli olmadığı kanaatindedir. Nitekim nasıl ki metinde bahsedilen Samiriye asıllı Simon'dan ötürü *Epistula*'nın Samiriye bağlantısı iddia edilmiyorsa benzer şekilde Cerinthus-Asya ilişkisi de tek başına geçerli bir argüman olamaz.⁴¹ Öte yandan Schmidt'in argümanlarının hepsi için itiraz edilebileceğini düşünen Hill, (i) metinlerarası edebi ve teolojik yakınlıkları, (ii) sosyal ortamın göstergelerini ve (iii) dış tarihsel faktörleri dikkate alan bir değerlendirmenin daha güçlü bütünlük bir argüman üreteceğini savunur.⁴² Bu doğrultuda dikkatini *Epistula* ve diğer Hristiyan metinleri arasındaki benzer ifadeler ve bu ifadelerin hangi bölgenin Kilise Babaları ya da yazarları tarafından

³⁶ John J. Gunther, "Syrian Christian Dualism", *Vigiliae Christianae* 25/2 (1971): 82-83.

³⁷ Cameron, *The Other Gospels: Non-Canonical Gospel Text*, 133; C. Detlef G. Müller, "Epistula Apostolorum", *New Testament Apocrypha* (Louisville-Londra: Westminster John Knox Press, 2003), 251.

³⁸ Hill, "The Epistula Apostolorum: An Asian Tract from the Time of Polycarp", 13.

³⁹ Hill, "The Epistula Apostolorum: An Asian Tract from the Time of Polycarp", 18.

⁴⁰ C. J. Cadoux, *Ancient Smyrna: A History of the City from the Earliest Times to 324 A.D.* (Blackwell, 1938), 19.

⁴¹ Hill, "The Epistula Apostolorum: An Asian Tract from the Time of Polycarp", 19.

⁴² Hill, "The Epistula Apostolorum: An Asian Tract from the Time of Polycarp", 21.

kullanıldığına çevirmektedir. Örneğin Markos'un son bölümünün uzun versiyonu *Ep.Ap.* 30 ile uyum içindedir ve bu versiyon öncelikle Asyalı Kilise Babaları tarafından kullanılmıştır. Yine *Ep.Ap.* 3'te yer alan "bedenin arzusundan değil, Tanrı'nın iradesinden doğdu" şeklindeki Yuhanna kaydının Iustinus (ö. 165) ve Irenaeus (ö. ~202) gibi Asyalı yazarlarca bilindiği; yine aynı bölümde yer alan İsa'nın Kerubim'in üzerinde olduğuna ilişkin *Epistula* kaydının ise II. yüzyılda sadece Irenaeus'un eserlerinde yer aldığı kaydedilmektedir. Bununla birlikte Küçük Asya cemaatlerince bilinen Vahiy Kitabı'nın İzmir Kilisesi'ne ilişkin sözleri ile *Epistula* ifadeleri arasındaki yakınlık hayli dikkat çekicidir.⁴³ Buradan hareketle Hill, *Epistula* yazarının Vahiy kitabındaki İzmir Kilisesi'ne ait haberleri kendi tecrübesi doğrultusunda yorumladığını iddia eder.⁴⁴

Teolojik ve edebi yakınlık öncülü *Epistula* ve Küçük Asya cemaatleri arasında olası bir ilişkinin göstergelerinden biridir. *Epistula*'nın muhatabı olan cemaatin nitelikleri üzerinden yapılacak bir karşılaştırma *Epistula*-Küçük Asya irtibatı ihtimalini daha da güçlendirmektedir. Metne göre İsa'nın sözlerini kabul etmekle birlikte boş öğretiler yayan kimselerin 'sahte elçiler' oldukları aktarılır. Yine metin içerisinde İsa'ya inananların düşmanları olarak 'zeninler ve yöneticiler' gösterilmekte, para hırsı ve güçlü kimselere hürmet etme arzusu yerilmektedir. Gerek İzmirli Polýkarpos'un (ö. 155) Filipililere yazdığı mektupta gerekse Vahiy kitabında bu türden ifadeler rastlanmaktadır. Sosyal ortamlar arasındaki yakınlığı destekleyen bir diğer argüman ise tarihsel olaylardır. Hill, metindeki deprem, kuraklık ve veba gibi afetlerin kutsal kitaba ait apokaliptik motiflerden ziyade kişisel tecrübeye dayalı gerçeklikler olduğu kanısındadır. Bu kabulden ötürü İzmir ve civarında I. ve II. yüzyıllarda metinde yer alan felaketlerin yaşandığına ilişkin kayıtlar metnin olası adresi için kullanılabilir. Buna ilave olarak Hristiyanlara yönelik baskıların II. yüzyılda en yoğun yaşandığı yerin Küçük Asya olduğu bilgisi de dikkate alınmalıdır. Hatta bu son iki öncül arasında tamamlayıcı bir ilişki dahi kurulabilir. Çünkü II. yüzyılda yaşanan felaketlerin Hristiyanlardan ötürü olduğuna dair kanaatlerin varlığı Tertullianus (ö. 225) ve Cyprianus'un (ö. 258) eserlerinde kaydedilmiştir.⁴⁵ Bu açıdan *Epistula*'da İsa'ya inanan kimselere yapılacak eziyetler de zaten yapılmakta olanların bir yansıması olarak okunabilir. Tüm bunları dikkate alarak Hill, *Epistula* ile Küçük Asya cemaatlerinin benzeri ya da aynı sosyal ve tarihsel ortamı paylaştığını, hatta bu ortamın coğrafi zemini için İzmir'in öne çıktığını ifade etmektedir.⁴⁶

Neticede Hill, Schmidt'in argümanlarını yetersiz bulmasına rağmen onunla aynı sonuca ulaşmıştır. Hill'in daha güçlü bir şekilde dile getirdiği Küçük Asya tezi Stewart-Sykes tarafından da desteklenmiştir. Ancak o, yalnızca *Epistula*'dan hareketle argüman üretmek yerine *Epistula* ve Montanist (Yeni Peygamberlik) öğreti arasındaki benzerlik noktalarına yoğunlaşır. Ayrıca bu benzerliklerin Küçük Asya bölgesiyle irtibatlı Hristiyan yazarlardaki yansımalarını da dikkate alır: (i) Quartodesiman litürji, (ii) fütürist eskatolojik yaklaşım, (iii) Logos merkezli kristoloji, (iv) apokaliptik kehanetler ve (v) Gnostisizm karşıtlığı gibi niteliklerin hem Montanist hem de

⁴³ Her iki metinde de İsa'ya iman noktasında bir sınanmanın olacağı, iman edenlerin zindana atılacağı ve bu sınavı kazanan kimselerin ödül olarak taçlandırılacağı kaydedilmektedir. Bk. Vahiy 2:9; *Epistula* 36, 38.

⁴⁴ Vahiy ve *Epistula* arasındaki benzer ifadeler için ayrıca bk. Hill, "The *Epistula Apostolorum*: An Asian Tract from the Time of Polycarp", 37-39.

⁴⁵ Cyprian, *Epistles*, 75.10. *The Letters of St. Cyprian of Carthage*, çev. G. W. Clarke (New York: Newman Press, 1984), 84; Tertullian, *Apology*, 40. T. H. Bindley, *The Apology of Tertullian for the Christians* (Londra: Parker, 1890), 118.

⁴⁶ Hill, "The *Epistula Apostolorum*: An Asian Tract from the Time of Polycarp", 19-39.

Montanist olmayan Küçük Asya kiliselerinin ortak vurgusu olduğunu ifade eden Stewart-Sykes, Montanizm öncesi bir metin olarak gördüğü *Epistula*'nın orijini için Küçük Asya'nın en güçlü adres olduğunu vurgulamaktadır.⁴⁷

Gelinen noktada öncelikle psödepigraf metinler için bir adres belirlemenin zorluğunu kabul etmek gerekir. Yine de Mısır, Suriye ve Küçük Asya tezleri mukayese edildiğinde mevcut bilgiler ışığında *Epistula*-Küçük Asya ilişkisinin daha olası olduğunu ifade etmek yerinde olacaktır. Bu ilişkiyi destekleyen pek çok argüman yukarıda sunulmuştur. Ancak bunlar içinde *Epistula*'nın Yuhanna İncili ile olan yakınlığı ayrı bir değerlendirmeyi hak etmektedir.

3. *Epistula* ve Yuhanna İncili

Epistula yazarının miras aldığı sözlü geleneğin dışında bazı bazı kaynaklara erişimi olduğu ifade edilmektedir. Metin içi göndermelerden anlaşıldığı kadarıyla Septuaginta üzerinden *Mezmurlar* ile *Petrus'un Vahyi*, *Hermas'ın Çobanı*, *Barnabas'ın Mektubu* ve *Elçilerin İşleri* kitapları yazarın temasta olduğu eserlerdir.⁴⁸ İncilvari bölümlerde kanonik İncilleri kullandığı düşünülmektedir.⁴⁹ Özellikle Matta, Luka ve Yuhanna İncilleri *Epistula*'nın doğrudan yazınsal kaynakları olarak görülmüştür.⁵⁰ Bu tür kanaatlerin her biri için ayrı şüpheler öne çıksa da Yuhanna İncili'nin *Epistula*'ya kaynaklık ettiğine neredeyse kesin gözüyle bakılmaktadır.

İsa'nın (i) Logos olarak isimlendirilmesi, onun (ii) bedeninin arzusunun değil Tanrı'nın isteğiyle doğduğunun söylenmesi (*Yuh.* 1:1,13,14; *Ep.Ap.* 3) ve (iii) "Ben tümüyle Babamdayım, Babam da bendedir" (*Ep.Ap.* 17, 31; *Yuh.* 14:11) şeklindeki tipik Yuhannacı ifadeler *Epistula*'da açık bir şekilde yer almaktadır. İsa Yuhanna'da olduğu gibi *Epistula* da Baba'yı sıklıkla (iv) "beni gönderen";⁵¹ kendisini (v) ise bir çoban olarak tanıtır ve (vi) sürüden ayrılan koyunların kurtlar tarafından yutulacağını haber verir (*Ep.Ap.* 44; *Yuh.* 10:11-13). Dahası (vii) 'Size yeni bir buyruk veriyorum: birbirinizi sevin' (*Ep.Ap.* 18; *Yuh.* 13:34) ve (viii) "Görmeden iman edenlere ne mutlu" (*Ep.Ap.* 29; *Yuh.* 20:29) şeklindeki hitaplar her iki metinde de yer almaktadır. Yine Kana'daki (ix) suyun şaraba çevrilmesi mucizesi ve (x) denizin üzerinde yürüdüğü sahnelerin betimlendiği kısımlar (*Ep.Ap.* 5) Yuhanna İncil anlatısıyla büyük oranda aynıdır (*Yuh.* 2:1-11, 6:16-25). Bununla birlikte *Epistula* diğer kanonik İncillere uzak bir metin değildir. Yer yer Sinoptik anlatılara göndermede bulunan ifadelerle rastlanılır.⁵² Öte yandan *Epistula*'da Yuhanna İncili'nde

⁴⁷ Stewart-Sykes, 'The Asian Context of the New Prophecy and of Epistula Apostolorum', 421-437.

⁴⁸ Elliott, *The Apocryphal New Testament*, 556.

⁴⁹ Koester, *Introduction to the New Testament: History and Literature of Early Christianity*, 2: 237.

⁵⁰ Hills, *Tradition and composition in the Epistula Apostolorum*, 37. D. Hannah *Epistula*'yı, Irenaeus öncesinde dört İncilin apostolik otoriteye dayandığını kabul eden ilk metin olarak kaydeder. Hannah, *Epistula* yazarının Yuhanna, Luka, Matta ve Markos'u bildiğini, bunlar içinde en az Markos'u kullandığını düşünmektedir. Bk. Darrell D. Hannah, "The Four-Gospel 'Canon' in the Epistula Apostolorum", *The Journal of Theological Studies* 59/2 (2008), 600-601. Bu durumda kanonik yazılarda yer almamasına rağmen bunun dışındaki literatürde benzeri ifadelerin görüldüğü bazı *Epistula* kayıtlarının "apostolik otorite" kabulünün meşruiyetine gölge düşüreceği açıktır.

⁵¹ Örnekler için bk. *Epistula* 13; 17; 19; 21; 28; 36; 43; 51; Yuhanna 4.34; 5.24, 30; 6.38, 39; 7.16, 18, 28, 33, 9.4; 12.44, 45; 13.16, 20; 15.21; 16.5.

⁵² Kanonik İncillerle büyük oranda uyumlu olması nedeniyle D. Hannah, *Epistula* yazarının Irenaeus'tan yıllar önce kendi dört-İncil kanonunu oluşturduğunu ileri sürer. Bk. Hannah, "The Four-Gospel 'Canon' in the Epistula Apostolorum", 633.

yer almayan bazı detaylar da görülmektedir. Örneğin İsa'nın dirilişinin anlatıldığı bölümlerde *Epistula* yazarı mezara gelen kadınların onun ölümüne ağlayıp yas tuttuklarından bahseder (*Ep.Ap.* 9). Bu yas sahnesi esasında kanonik anlatıların hiçbirinde yoktur.⁵³ Sadece Yuhanna İncili Meryem'in ağlamasına yer verir, ancak o da İsa'nın ölümü nedeniyle değil, mezarda onun bedenini bulamadığı içindir. Bu farklılık *Epistula* yazarının bir değişiklik yaptığını göstermektedir.⁵⁴ Bu tür uyumsuzlukların bir tahrif sonucu oluştuğu, *Epistula*'nın Yuhanna İncili'nden farklı bir sözlü geleneğe yaslandığı ya da *Epistula*'nın Yuhanna İncili'ndeki hataları düzelttiği şeklinde çeşitli kanaatler ileri sürülmüştür. Ancak metnin bütünü dikkate alındığında *Epistula*'nın sadece Yuhanna'yı değil, Sinoptikleri de geçersiz kılmaya yönelik bir çabasının olmadığı ve bilhassa Yuhanna İncili'ni olumlu şekilde desteklediği anlaşılmaktadır.⁵⁵

Yukarıdaki benzerlikler esasında *Epistula* yazarının Yuhanna anlatısını ve kristolojisini benimsediğini göstermesi bakımından yeterlidir. Öte yandan, sadece kristolojik açıdan değil, tarihsel açıdan da *Epistula* ve Yuhanna cemaatleri arasında kimi yakınlıkların varlığı ileri sürülebilir. *Epistula*'da havari isimlerinin zikredildiği ikinci bölüm bunun için oldukça ilginç bir örnektir. Burada on iki havari ismi zikredilmekte ancak sıralama alışık olduğumuz şekliyle Petrus ile başlamamaktadır. Bilindiği üzere kanonik İnciller içerisinde on iki havarinin isimlerine Sinoptik İnciller yer verirken, Yuhanna İncili'nde bunlardan yalnızca yedi havarinin adı anılmaktadır. Yine de Petrus, bu dört kaynağa göre ilk anılan havaridir. Ancak Yuhanna'da havari isimlerinin zikredildiği epilog pasajının metne sonradan eklendiğine ilişkin oldukça güçlü bir akademik kanaatin olduğu hatırlanmalıdır. Bu nedenle Petrus'un önceliği Yuhanna İncili açısından tartışmalıdır. Bu detay bir yana, *Epistula*'daki sıralama ise Yuhanna, Tomas, Petrus... şeklinde ilerlemektedir (*Ep.Ap.* 2). Bu sıralamada dikkati ilk çeken husus elbette ki Yuhanna isminin ilk sırada yer almasıdır. Erken döneme ait çoğu havari listelerinin Sinoptik sıralamayı doğrulayacak şekilde kaydedildiği bilinmektedir. Dolayısıyla Yuhanna'yı önceleyen bu listenin Hristiyan geleneğin Yuhanna İncili'ni nispet ettiği Efes bölgesi ile ilişkilendirmesi, iki metin ve muhatapları arasında bir yakınlık kurulabileceğine işaret edebilir.

Havari listesinde Tomas'ın ikinci sırada yer alması da aynı şekilde önem arz etmektedir. Çünkü Yuhanna İncili'nin şüpheli havarisi Tomas aynı zamanda İncil'deki İsa'nın tanrısallığına ilişkin "Rabbim ve Tanrım" (*Yuh.* 20:28) şeklindeki en sarıh itirafı zikreden kişidir. Bu özelliği dikkate alındığında *Epistula* yazarının Tomas'ı, Petrus'a önceleyerek Yuhannacı bir etki altında kaldığını söylemek mümkündür. Öte yandan havari listesindeki bir isim ise çok daha açık bir şekilde *Epistula* ve Yuhanna İncili bağlantısını gözler önüne sermektedir. Yalnızca Dördüncü İncil'de gördüğümüz bir karakter olan Natanel (*Yuh.* 1:45-51), *Epistula*'nın havari listesinde de yer almaktadır.

Yuhanna İncili ve *Epistula* arasındaki yakınlığın bir başka göstergesi mucize anlatılarıdır. Yuhanna İncili'nin yirminci bölümünün sonunda İsa'nın öğrencilerinin önünden İncil'de kayıtlı olmayan pek çok mucize gerçekleştirdiği belirtilir. Oysa Yuhanna yazarı İsa'nın sadece yedi mucizesine yer vermiştir. Mucizelerin sıralı kaydedilmesi yazarın ilgili anlatıları İncil öncesinde

⁵³ *Epistula* ile uyumlu bir kayıt sadece Petrus İncili'nde vardır. Bk. Petrus İncili 50-52.

⁵⁴ Ernst, *Martha from the Margins: The Authority of Martha in Early Christian Tradition*, 75.

⁵⁵ C. E. Hill, *The Johannine Corpus in the Early Church* (Oxford: Oxford University Press, 2006), 368.

hipotetik bir *Mucizeler İncili*'nden aldığı kanaatini doğurmuştur.⁵⁶ Bu doğrultuda ilgili hipotetik kaynağın daha fazla mucize anlatısını içerdiği varsayılmıştır. *Epistula* yazarının da tıpkı Yuhanna İncili'nde olduğu gibi İsa'nın pek çok mucizesini saymasına rağmen sadece yedi tanesinin nasıl gerçekleştiğini özetle aktarması hem hipotetik *Mucizeler İncili* tezini güçlendirmekte hem de Yuhanna yazarı ile *Epistula* yazarının birbirine yakın ya da aynı geleneği paylaştıkları kanaatini desteklemektedir.

Epistula'da aktarılan yedi mucizenin ilki kanonik kaynaklarda yer alamaz. İsa'nın mabetteki alfabe dersini konu edinen bu mucizesi muhtemelen İbrani Tomas İncili'nde geçen kayıtlar aynıdır.⁵⁷ Diğer mucize anlatıları ise kimi farklılıklarla kanonik İncil anlatılarıyla örtüşmektedir. *Epistula*'nın Yuhanna İncili'ndeki mucizelerin üç tanesini -ki bunlardan suyun şaraba çevrilmesi anlatısı sadece Yuhanna'da kayıtlıdır- aktarması iki metin arasında var olduğu düşünülen yakınlığın bir başka göstergesi olarak okunabilir. Ancak suyun şaraba çevrilmesi mucizesi Yuhanna'da İsa'nın ilk mucizesiyken, burada ikinci mucizesidir. Yine beş bin kişinin doyurulduğu ve bu eylemin gecesinde İsa'nın suda yürüdüğü anlatıların sırası da *Epistula*'da tersine çevrilmiştir. Bu açıdan yazarın kaynak olarak Yuhanna'yı kullandığını düşünsek de kendi anlatısı için özgürce bir kurgu oluşturduğunu ifade edebiliriz. Buna rağmen her iki yazarın sıralı mucizeleri aktarma niyetleri aynı gibidir:

Ne var ki yazılanlar, İsa'nın, Tanrı'nın Oğlu Mesih olduğuna iman edersiniz ve iman ederek O'nun adıyla yaşama kavuşasınız diye yazılmıştır (Yuh. 20:31). Rabbimiz ve Kurtarıcımızın bize açıkladığı ve gösterdiği şeyleri biz de size açıkladık ki, sonsuz yaşamı düşünerek Rabb'in lütfuna, hizmetimize ve yüceliğimize ortak olabilesiniz (Ep.Ap. 6).

Yuhanna İncili ve *Epistula* arasındaki yakınlığa işaret eden bir diğer husus ise her iki metnin de Marta karakterine yer vermesidir. Yuhanna'da Marta, İsa'ya evinde hizmet eden ve kardeşi Lazarus'un dirilişine tanıklık eden bir öğrencidir (Yuh.11:17-45). *Epistula* ise onu İsa'nın dirilişinin şahitlerinden biri olarak kaydeder. Aynı karaktere yer vermeleri her iki metnin İsa hakkında cari olan sözlü bir geleneği sürdürdükleri kanaatini güçlendirmektedir. Buna rağmen Yuhanna yazarının diriliş anlatısında sadece Mecdelli Meryem'e yer verip Marta'yı zikretmemesi, *Epistula*'daki kaydın başka bir sözlü anlatıya dayandığı ya da yazarın Marta ismini bilinçli bir şekilde metne dahil ettiği yorumlarına sebep olmuştur. A. M. Ernst'in konu hakkındaki yaklaşımı ilgili bilmeceyi çözer niteliktedir. Ona göre her iki metin de aynı sözlü anlatı geleneğinden beslenmektedir. Yazılı kayıtlar sözlü anlatının tüm detaylarını tam olarak yansıtmayabilir. Buna göre Marta'nın yer aldığı diriliş anlatısı Yuhanna yazarının beslendiği asıl kaynaktır. Ancak Yuhanna yazarı Marta'yı ismen zikretmemiş, *Epistula* yazarı ise sözlü kaydın orijinalini muhafaza etmiştir. İncil'de dirilişin şahidi olan Meryem'in "Rabb'i mezardan almışlar, nereye koyduklarını

⁵⁶ Bk. R. Bultmann, *The Gospel of John: A Commentary* (Philadelphia: Westminster Press, 1971), 6-7, 209; Robert T. Fortna, *The Gospel of Signs: A Reconstruction of the Narrative Source Underlying the Fourth Gospel* (Cambridge: Cambridge University Press, 1970), 235-245; John Ashton, *Studying John: Approaches to the Fourth Gospel* (Oxford: Clarendon Press, 1994), 97.

⁵⁷ Bk. İbrani Tomas 6:3

da bilmiyoruz” cümlesindeki “biz” zamiri esasında Yuhanna’daki Meryem’in yalnız olmadığını ihtimalini güçlendirmektedir. *Yuh.12:7*’de İsa’nın kendisine hintsümbülü yağı süren Marta’nın kardeşi Meryem için: ‘Bunu benim gömüleceğim gün için saklasın’ demesi de Marta ve kardeşinin Mecdelli Meryem’e eşlik ettiği ihtimalini desteklemektedir.⁵⁸

Ernst haklıysa *Epistula* ve Dördüncü İncil’i aynı sözlü geleneğin iki farklı yazınsal ürünü olarak görmek makul olacaktır. Nitekim yukarıda zikredilen diğer hususlar da iki metin arasındaki yakınlığı izhar eder niteliktedir. Aralarındaki benzerlik ve farklılıkları dikkate aldığımızda Yuhanna İncili’nin, *Epistula* yazarı için bir kaynak ya da asıl kaynağın yeniden düzenlenmiş hali olduğunu söylemek mümkündür. Şüphesiz *Epistula* yazarının başkaca kaynakları da olmalıdır. Yine de bilinen yazılı kaynaklar içerisinde en fazla Yuhanna İncili ile yakınlık gösterdiği ortadadır.

4. *Epistula*’nın Teolojisi

Daha önce de ifade edildiği üzere *Epistula*, on bir havarinin sahte elçiler olarak adlandırdığı Simon ve Cerinthus’un öğretileri karşısında tüm Hristiyan cemaatleri uyarmak ve İsa’dan kendilerine miras kalan doğru öğretiyi aktarmak üzere yazılmıştır. Bu iki niyet okuyucu/dinleyici açısından iki temel sorunun cevabını açıklamayı vaat eder: (i) Sahte elçilerin öğretisi nedir? (ii) İsa hakkındaki gerçek öğreti nedir? Dolayısıyla *Epistula*’nın hem apolojetik hem de misyolojik bir karakteri yansıtmayı beklenir. Metindeki sırayı takip edecek olursak öncelikle doğru öğretinin aktarımına odaklanmak gerekmektedir.

Epistula’nın genel *teolojik* görünümü beş inancı içermektedir: “...tüm dünyanın hâkimi olan Baba’ya, İsa Mesih’e, Paraklit olan Kutsal Ruh’a, kutsal Kilise’ye ve günahların bağışlanmasına olan iman” (*Ep.Ap.* 5). Bu beş inanç içinde odak noktası hiç şüphesiz İsa Mesih üzerindedir. Metnin üçüncü bölümündeki kredo neredeyse tümüyle İsa hakkındadır. Buna göre *Epistula*’nın *kristolojik* tasviri şöyledir: İsa Tanrı’dır, Tanrı Oğlu’dur, dünyanın hâkimidir, gökte ve yerde tasarruf sahibidir, Logos’tur. Meryem’in rahminde beden alan İsa, Betlehem’de doğmuş ve büyümüştür. Pilatus ve Arkhelauş⁵⁹ döneminde çarmıha gerilerek ölmüş, ölümden dirilip havarilerine görünmüştür. Yaşarken insanların önünde pek çok mucize gerçekleştirmiştir. *Epistula* bunlardan sadece yedi tanesinin nasıl gerçekleştiğini kısaca açıklamaktadır. Bunlar, sırasıyla (i) İsa’nın çocukken mabetteki öğretmenlere alfabe hakkında ders vermesi, (ii) Kana’da suyu şaraba çevirmesi, (iii) on iki yıldır kanaması olan bir kadını iyileştirmesi, (iv) bir adamın ruhundan cin lejyonunu kovması, (v) suyun üzerinde yürümesi, (vi) bir balığın ağzından dinar çıkarması ve (vii) son olarak beş bin kişilik bir topluluğu doyurması mucizeleridir. F. Watson İsa’ya dair pek çok mucize anlatısı içinden yukarıdaki yedi tanesinin rastgele seçilmediği kanısındadır. Bu mucizeler zinciri tam da *Epistula*’da havarilerin dilinden ikrar edilen kristolojik

⁵⁸ Ernst, *Martha from the Margins: The Authority of Martha in Early Christian Tradition*, 84-93.

⁵⁹ Arkhelauş MÖ 4 – MS 6 yılları arasında Yehuda bölgesinin etnarkıydı. Yazar/lar İncillere göre İsa’nın çarmıha gerildiği zamandaki Herod Antipas ile selefi Herod Arkhelauş’u karıştırmış görünüyor.

tasvirin parçalarını oluşturmaktadır.⁶⁰ İlk mucize dışındaki anlatılar İsa'nın dünyanın hükümdarı, göklerde ve yeryüzündeki varlıklar üzerinde tasarruf sahibi özelliğini yansıtır.

Havarilerin ve inananların “Baba, öğretmen/vaiz ve hizmetkâr (diyakoz)” olarak adlandırılacağı ve misyon endeksli bir *eklesiyolojik* düzen metnin Kilise anlayışını ortaya koymaktadır (*Ep.Ap.* 41-42). Paskalya anlatısı bağlamıyla kısmi bir *sakramentalizm* (*Ep.Ap.* 15), gökteki meleklerle dair ifadeler üzerinden *melek-bilimsel* (*Ep.Ap.* 13-14) ve Göklerin Krallığı'na kabul edilecek olanların niteliklerinin anlatıldığı yerlerde ise *soteriyolojik* öğretiler sunulmuştur (*Ep.Ap.* 12, 19, 21). İsa'nın dirilişi ile yükselişi arasında açıklananlar henüz yaşanmamış olaylar üzerinden daha çok *eskatolojik* konuları ihtiva eder: diriliş, son yargı, İsrail ve gentileye verilen vaaz, Pavlus'un meşru bir havari olarak tasdik edilmesi, nihai sondaki felaket sahneleri, günahkârların ve doğru kimselerin durumu. Bu konuların yer aldığı bölümler metnin çoğunluğunu oluşturur (*Ep.Ap.* 24-50). Dolayısıyla metindeki yoğunlukları bakımından *Epistula*'nın doğru öğretisinin temelde *kristolojik* ve *eskatolojik* kaygıları öncelediği söylenebilir.

5. *Epistula*'nın Anti-Gnostik Apolojisi

On bir havarinin dilinden aktarılan kredo ve diğer teolojik çerçeve misyolojik bir niyetin karşılığıdır. Oysa daha önce de ifade ettiğimiz üzere *Epistula*, muhataplarını sahte elçilere ve onların öğretilerine karşı uyarmak için yazılmıştır. O halde bu sahte elçilerin öğretileri nedir? Yukarıda özetlenen teolojik öğretilerin hangisiyle çelişmektedir? Bir başka ifadeyle metindeki apolojinin mahiyeti nedir, muhatabı kimdir?

Epistula'nın apolojisini yönelttiği muhatabı henüz daha metnin girişinde izhar edilmiştir: Simon Magus ve Cerinthus. Gnostik olarak kabul edilen bu ikilinin öğretilerine karşı kalem alınmış olması *Epistula*'nın anti-Gnostik olarak etiketlenmesini kolaylaştırmıştır. Bu açıdan Koester, *Epistula*'nın on ikinci bölümü itibarıyla “anti-Gnostik dogmatik bir teolojiyi” esas aldığını ifade eder.⁶¹ Hatta tam da tipik bir Gnostik yazın niteliği olarak görülen dirilen İsa ile havarileri arasındaki diyalogu kullanması Gnostik muhatabı kendi silahıyla vurma niyeti olarak okunmuştur.⁶² O halde metnin apolojisi açısından, Simon Magus ve Cerinthus'u açık; Gnostik öğretiyi ise örtülü muhatap olarak kabul edebiliriz. Ancak her iki muhatap hakkında daha net bir tasvire ihtiyaç vardır.

Bilindiği üzere Simon ve Cerinthus havarilerle çağdaş isimlerdir. Havarilerin dilinden aktarılan bir metnin kendileriyle çağdaş isimleri kullanması şaşırtıcı değildir. Ancak II. yüzyılın ortalarına ait bir metinde bu ikilinin “sahte elçiler” olarak adlandırılması, ikilinin öğretilerinin *Epistula*'nın yazıldığı dönemde de devam ettiğine ya da ikilinin sadece bir temsil olduğuna yorulabilir. Eğer ilki ise metinde Simonyan ve Cerinthusçu öğretilerin izlerini sürmek, ikincisi ise II. yüzyılda “Gnostik” şemsiyesi altındaki isimleri dikkate almak gerekecektir. Her iki durumda da “sahte elçiler”in öncelikle *Epistula* yazarının kendi cemaati açısından bir tehlike arz ettiğini

⁶⁰ Francis Watson, “On the Miracle Catena in *Epistula Apostolorum* 4–5”, *Gospels and Gospel Traditions in the Second Century: Experiments in Reception*, ed. Jens Schröter v.dğr. (Berlin-Boston: De Gruyter, 2019), 107-128.

⁶¹ Koester, *Introduction to the New Testament: History and Literature of Early Christianity*, 2: 237.

⁶² Hills, *Tradition and composition in the Epistula Apostolorum*, 15; Hill, “The *Epistula Apostolorum*: An Asian Tract from the Time of Polycarp”, 12; Bart D. Ehrman, *Lost Scriptures: Books that Did Not Make It Into the New Testament* (Oxford-New York: Oxford University Press, 2003), 73.

düşünebiliriz. Muhtemeldir ki *Epistula*'nın cemaati içerisinde metindeki doğru öğretiden ayrılan, “sahte elçiler”in tesirinde kalmış Gnostikler vardır. Nitekim bilge ve akılsız bakire kardeşler analojisi (*Ep.Ap.* 43-45) Gnostik temayüllerden etkilenen kimselerin metin yazarının cemaatinin bir parçası olduğunu göstermektedir.⁶³ Hatta muhtemelen bu kimseler çoğunluğu oluşturmakta ve topluluğun idaresinde yer almaktadır. Nitekim metinde “uyuyan bakireler” arasında “itaat”ın yer alması (*Ep.Ap.* 43) bu tespiti doğrulayan bir açıklama olarak görülmüştür.⁶⁴

Epistula iki yerde Simon ve Cerinthus isimlerini anmaktadır. İlgili bölümler ve akabindeki ifadelere bakmak aslında *Epistula* yazarının hangi öğretileri tehlikeli bulduğunu anlamayı kolaylaştırabilir. Nitekim söz konusu bölümlerdeki vurgu noktaları muhtemelen “sahte elçiler”in öğretilerine muhalif olunan konuları göstermektedir. Bu açıdan ikilinin isminin geçtiği ilk bölümde Baba Tanrı'nın “dünyanın yöneticisi/hâkimi” unvanıyla adlandırılması ve hatta bu unvanın kredo bölümünde İsa Mesih için de kullanılması, ayrıca İsa'nın Tanrı Oğlu, Logos, dünyanın yaratıcısı olarak vasıflandırılması; ikinci bölümde ise havarilerin dirilen İsa'ya dokunduklarının ifade edilmesi ve İsa'nın Meryem'de beden aldığı vurgulanması hususları dikkat çekmektedir (*Ep.Ap.* 1-6). İkilinin isimlerinin zikredildiği ikinci yer ise metnin yedinci bölümüdür. Bu bölüm “sahte elçiler”in öğretilerine dair herhangi bir ipucu barındırmasa da devam eden bölümlerde İsa'nın bedenlenmesi anlatılması tesadüfi değildir (*Ep.Ap.* 7-12). İlgili bölümleri dikkate alan bir değerlendirme, sahte elçilerin Baba Tanrı ve İsa Mesih'e atfedilen sıfatlara mesafeli durduğu ve İsa'nın bedenlenmesi reddettiği sonucunu öngörecektir. Metin süresince bu hususların tekrar edilmesi bu iki konunun ayrıcalıklı olduğunu göstermektedir. Mesela “Bizden ne istiyorsun ey kadın? Ölen ve gömülen biri yaşayabilir mi?” dedik.” (*Ep.Ap.* 10) cümlesi havarilerin İsa'nın dirilişine inanmadıklarını göstermekle kalmaz; aynı zamanda anti-doketik bir savunu da içerir. Çünkü gömülme eylemi ile ölümün fiziksellikine yapılan gönderme dirilme hadisesinin de benzeri cihetten olacağına yönelik bir ima barındırır.⁶⁵ Yine ‘Bizi çağırdı ancak onun bir hayali varlık olduğunu ve Rab olmadığını düşündük’ (*Ep.Ap.* 11) cümlesi de benzeri bir kaygı taşımaktadır. İsa'yı görmelerine rağmen inançsızlığı süren havarilerin gördükleri varlık hakkındaki zanları doketik anlayışa yöneltilmiş bir eleştiridir. Nihayetinde devam eden cümlelerde İsa, kendisine inanmayan havarilerin bedenine dokunmalarını istemektedir. Aynı zamanda bu ifade yalnızca anti-doketik bir savunu olmanın ötesinde *Epistula*'ya muhatap cemaat içerisinde bir zamanlar ya da hâlen doketik anlayışı benimseyenlerin var olduğu kanaatini de desteklemektedir.

Metindeki Simon ve Cerinthus isimlerini tarihsel karakterler yerine *Epistula* ile çağdaş kimi Gnostiklerin temsili olarak görenler de vardır. Buna göre Baba Tanrı ve İsa Mesih'in sıfatları konusundaki yaklaşımından ötürü bu iki tarihsel kişiden ziyade Markion'un adı öne çıkmaktadır. Bu iddiayı dile getiren Vinzent, *Epistula*'nın İsa'yı “göklerin ve yerin yaratıcısı, bütün dünyanın efendisi” gibi sıfatlarla andığı kaydı Markion'un dünyayı ve yaratılışı Eski Ahit'in Tanrısı ile ilişkilendirmesine yönelik bir itiraz olarak okur. *Epistula*'nın İncilvari kısmında Markion'un

⁶³ Hills, *Tradition and composition in the Epistula Apostolorum*, 146-168.

⁶⁴ J. Hartenstein, *Die zweite Lehre: Erscheinungen des Auferstandenen als Rahmenerzählungen frühchristlicher Dialoge* (Berlin: Akademie Verlag, 2000), 105'ten aktaran Ernst, *Martha from the Margins: The Authority of Martha in Early Christian Tradition*, 68.

⁶⁵ Ernst, *Martha from the Margins: The Authority of Martha in Early Christian Tradition*, 77.

Luka'dan ayıkladığı doğum ve çocukluk bölümlerinin yer alması da metnin anti-Markioncu yaklaşımının göstergesidir.⁶⁶ Çünkü Cerinthus İsa'nın mucizevi doğumunu kabul etmese de onu Yusuf ve Meryem'in çocuğu olarak görmektedir. Oysa Markion için İsa'nın doğumunun herhangi bir önemi yoktur. Çünkü tanrısal ruh kendisini İsa Mesih'te Oğul olarak sonradan ifşa etmiştir. Bu ifşa, bir enkarnasyon değildir. Oğul, Baba'dan yalnızca isim olarak farklıdır ve aniden tezahür etmiştir. O bir fantomdur, gerçek bir bedeni yoktur. İsa Mesih'in insani yönü de gerçek değil, bir görüntüdür. Dolayısıyla çarmıh, ölüm ve diriliş gibi birbirini izleyen dramatik hadiseler de gerçek değil, hayaldir.⁶⁷ *Epistula*'ya göre on bir havarinin zorlansalar da İsa'nın bedensel dirilişine iman etmeleri ve bunu "gerçek" olarak adlandırmaları Markioncu anlayışa yönelik örtük bir eleştiridir:

Beden alarak dirilip dirilmediğini gerçekten anlayabilmek için ona dokunduk ve günahımızı, imansızlığımızı itiraf ederek yüzüstü yere kapandık (Ep.Ap. 12).

Vinzent'in *Epistula*'da örtük bir şekilde Markion eleştirisi yapıldığı iddiası yukarıdaki çerçeve üzerinden okunduğunda kabul edilebilir niteliktedir. Ancak ilgili çerçeve yalnızca Markion karşıtı bir yaklaşıma işaret etmez. Mesela İsa Mesih'in gerçek bir bedeninin olmadığı, Meryem'den doğmadığı ve gerçek bir bedende enkarne olmadığı konularında Cerdo ve Saturninus da benzer şekilde düşünür. Esasında isimleri bir yana bırakırsak, *Epistula*'da İsa'nın doğumu ile başlayıp bedenlen dirilişini vurgulayan anlatısal kısımlar bir bütün olarak doketik kristolojik yaklaşıma muhalefet etmektedir. Öte yandan doketizmi İsa Mesih'in gerçekte bir bedene sahip olmadığı, onun sadece bir fantom ya da görüntü olduğu kabulü üzerinden sınırlandırarak olursak, Cerinthus'u bu öğretilerden ayırmak gerekecektir. Çünkü Cerinthus İsa'yı ruhsal bir ilke olan Mesih'ten ayrı bir insan olarak görmektedir. Bu açıdan onu tipik bir doketik olarak adlandırmak makul olmayacaktır. Ancak İsa ve Mesih arasında yaptığı ayrım nedeniyle onu Gnostik tasnife yerleştirmek mümkündür.⁶⁸ Bu açıdan *Epistula*'da İsa'nın Mesih olduğu ve Tanrı olduğu vurguları Cerinthusçu yaklaşıma muhalefet olarak okunabilir. Bu durumda metnin apolojetik kaygısının hem doketizm hem de Cerinthusçu kristoloji olduğu söylenebilir.

6. *Epistula*'da Apokaliptik Sahneler

Kalkın, size göğün üstündekini, göklerdekini ve Göklerin Egemenliği'ndeki yerinizi açıklayacağım (Ep.Ap. 12).

Epistula'nın on ikinci bölümü itibarıyla metnin apokaliptik içeriği öne çıkmaktadır. Dirilen İsa dirildiğine henüz iman eden havarilerine göksel sırları açıklar.

Göksel İsa. İsa'nın ilk açıkladığı sır kendisinin gökteki konumudur. Baba'nın hikmetini kuşandığını, göksel varlıkların arasından onlardan biri gibi görünerek geçtiğini aktarır. Bu sahnelerde Mikail, Cebrail, Uriel ve Rafael gibi meleklerin İsa'yı beşinci göğe kadar izlediği ancak

⁶⁶ Markus Vinzent, 'Give and Take amongst Second Century Authors: The Ascension of Isaiah, the Epistle of the Apostles and Marcion of Sinope', *Studia Patristica* 50 (2010), 98-102.

⁶⁷ Bk. Şinasi Gündüz, "Sinoplu Marcion'un Gnostik Teolojisi", *Hoşgörü ve İnanç Turizminde Göller Bölgesi Sempozyumu Bildiriler Kitabı* (Isparta, SDÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2021), 131-147.

⁶⁸ Stewart-Sykes, "The Asian Context of the New Prophecy and of *Epistula Apostolorum*", 431.

kendilerinden biri gibi görüldüğü için onu tanımadıkları kaydedilir (*Ep.Ap.* 13). İsa, kendisi tekrar Babaya dönünceye dek hizmet etmeleri için melekleri hazırlar ve Luka'da İsa'nın doğum müjdesini veren melek Cebrail'in aslında kendisi olduğunu ve enkarnasyonun aslında bir dizi metamorfoz olduğunu açıklar (*Ep.Ap.* 14).⁶⁹ Havarilerin Paskalya'yı anacakları bir sırada, hapiste olduğu için onlarla birlikte bu anmaya katılamayacak olan öğrencisine tekrar Cebrail suretinde görüneceğini ve onu hapisten çıkaracağını söyler. Muhtemelen Petrus'un zindana atılmasına göndermede bulunan bu haberin akabinde İsa, bir kez daha geleceği güne dek Paskalya kâsesini içmeleri gerektiğini anlatır (*Ep.Ap.* 15).

Yargı. *Epistula*'nın apokaliptik temalarından biri de yargıdır. İsa, yargı yetkisini Babadan aldığını ve insanları mesajına davet etmesi için havarileri yetkilendirdiğini aktarır. Yargılamanın katı bir şekilde gerçekleşeceği ve Babadan salık aldığı üzere zengin-fakir ayırt etmeksizin her günah işleyenin cezalandırılacağını belirtir. Buyruklarını yerine getirenlere ise yaşam vaat etmektedir. Cezalandırma ve yaşam verme yetkisi Baba tarafından İsa'ya verilmiştir (*Ep.Ap.* 26). İsa, bu yetkiye dayanarak Hades'e, Luka'da bahsi geçen Lazarus'un olduğu yere inip⁷⁰, peygamberlere ve insanların atalarına göklere yükselme hakkı verdiğini anlatır. Hristiyan geleneğinde İsa'nın ölümü ile dirilişi arasında Hades'e indiğine dair bir kabulün varlığı bilinmektedir. 1. Petrus'ta "Çünkü ölümler bedence öbür insanlar gibi yargılsın, ama ruhça Tanrı gibi yaşasın diye Müjde onlara da bildirildi."⁷¹ şeklindeki kaydın böylesi bir inancın metinsel dayanağı olduğu düşünülür. Benzer şekilde Havariler Kredosu'nda İsa'nın ölümlerin yurduna indiğine ilişkin bir ibare de bulunmaktadır.⁷²

Yargılamanın keyfiyetine dair aktarılan hususlardan biri cezalandırılacaklar içinde İsa'ya iman eden ve onun adını anan kimselerin olmasıdır. *Epistula*'nın pek çok yerinde İsa'ya iman etmekten daha önemli olan buyruklarını yerine getirme amelidir. Bu nedenle İsa'ya iman etmekle birlikte buyruklarını yerine getirmeyenlerin cezalandırılacakları bildirilir. Bunların yanı sıra boş öğretiler yayıp gerçek mesajı tahrif eden ve inananları yoldan çıkaranlar da aynı kötü akıbete düşer olacaktır (*Ep.Ap.* 29). Boş öğretiyen kimselerin metnin başında isimleri zikredilen Simon ve Cerinthus'a göndermede bulunduğu açıktır. Ancak *Epistula* yazarı açısından bu kimseler Simon ve Cerinthus'un ardılları olmalıdır.

Misyon. *Epistula*'nın otuzuncu bölümü Matta İncili'nin sonundaki misyon görevine gönderme yapar. İsa on bir havarisini on iki kabileye, gentileye ve tüm İsrail yurduna gitmeleri konusunda yönlendirir. Matta'daki kayıttan belirgin farkı ise "Baba, Oğul ve Kutsal Ruh adına" şeklindeki teslis formülünün *Epistula*'da yer almıyor oluşudur.⁷³ Misyon görevinde tereddüt gösteren havarilerini 'ruhundan ve gücünden vereceğini söyleyerek' teşvik eder. Akabinde gelen bölüm Pavlus'un tanıtıldığı bölümdür. Bu kısımlar Elçilerin İşleri'ndeki Pavlus anlatısıyla ana

⁶⁹ Jörg Frey, "Docetic-like' Christologies and the Polymorphy of Christ: A Plea for Further Consideration of Diversity in the Discussion of 'Docetism'", *Docetism in the Early Church: The Quest for an Elusive Phenomenon*, ed. J. Verheyden v.dğr., *Wissenschaftliche Untersuchungen zum Neuen Testament*, (Tübingen: Mohr Siebeck, 2018), 45.

⁷⁰ Luka 19:23

⁷¹ 1 Petrus 4:6

⁷² J.T. Wiersma & J.W.S. Nordholt, *The Apostles' Creed Interpreted in Words and Pictures*, çev. Henriette Bribaart (Philadelphia: Westminster Press, 1961), 81-89.

⁷³ Bk. Matta 28:19-20; *Epistula* 30.

hatları açısından benzerlik göstermektedir. Pavlus'un Şam vizyonu akabinde Suriye diyarından İsa Mesih'e iman etmiş bir elçi olarak dönmesi ile peygambere ait olduğu söylenen 'Suriye'den yeni bir Yeruşalim çağrılacağına' ilişkin haberin verilmesi Pavlusçu otoritenin *Epistula* cemaati içinde bir öneminin olduğunu göstermektedir.

Parousia. İsa'nın ikinci gelişi yani *parousia* metne göre esasında Baba'nın gelişidir. Havariler gelenin Baba olmasından ötürü şaşkınlıkla İsa'nın gelip gelmeyeceğini sorar. İsa ise Yuhanna teolojisinin belirgin ifadelerinden biri olan "Ben tümüyle Babamdayım, Babam da bendedir" (*Ep.Ap.* 17) demek suretiyle güç, kemal, suret ve ışık bakımından Baba ile bir olduğunu, O'nun mükemmel Logos'u olduğunu söyler. İkinci geliş dair ilk dikkat çeken husus insanların yargılanmak üzere beden ve ruh olarak diriltilmeleridir. Çürümüş olan bedenlerin tekrardan nasıl var olacağını anlamakta zorlanan havariler için İsa: 'O halde, düşen kalkacak, kaybolan bulunacak ve zayıf olan iyileşecek ki, yaratılmış olan bu şeylerde Babamın yüceliği ortaya çıksın. Onun bana yaptığını ben de bana inanan herkese yapacağım.' (*Ep.Ap.* 25) demek suretiyle bedenlen dirilişin tıpkı kendi dirilişi tecrübesinde olduğu gibi gerçekleşeceğini haber verir. Apokaliptik haberler içinde bu kısmın doketik karşıtı bir tona sahip olduğu kolaylıkla anlaşılır.⁷⁴

Epistula'nın otuz dördüncü ve otuz dokuzuncu bölümleri arasında İsa'nın ikinci gelişinin alametleri anlatılır. Burada dünyanın mevcut nizamının bozulduğu tipik bir kaotik kıyamet sahneleri betimlenir. Buna göre güneş, ay ve yıldızlar birbirlerine girecek, yeryüzünde deprem ve salgın türü felaketler yaşanacak, hızlı ölümler nedeniyle insanlar ölümlerle ilgilenemeyecek kadar telaşlı olacak; savaşlar artacak, karanlık, kuraklık ve inananlara karşı işkenceler çoğalacak; insanlar arasında kötü duygular peyda olup, onları ele geçirecek; imanlı görünüp kötülüğü izleyen ve boş öğretilerle inananları kandıran kimseler ortaya çıkacak; insanlarsa onların güçlerine, servetlerine tamah edip onları izleyeceklerdir (*Ep.Ap.* 34). Bu türden felaketler iyiler ile kötüler arasındaki ayrımın netleşmesi içindir. Bu ayrım kıyamet sahnelerinde soteriyolojik bir düallite üzerinden tekrarlanır:

Kim ki hikmet ehli olmaz, kardeşinden nefret eder, ona zulmeder ve iyilikte bulunmazsa, Tanrı da onu hor görür ve reddeder. Kim de gerçeğin ve imanın bilgisinde sebat eder, bana karşı sevgi beslerse yoksulluk içinde kaldığı ve kendisinden nefret edenlere katlanıp onları utandırdığı için övülecektir (Ep.Ap. 38).

Soteriyolojik düallite, İsa'nın verdiği on bakire kız kardeş misalinde de sürdürülür. Muhtemelen kaynağı Matta'ya dayanan bu misale göre güveyin gelmesini bekleyen on bakireden beşi uyuyakalır, uyanık olan beşi ise güveyle, yani İsa'yla güvey odasına girmeye hak kazanır. Matta'daki kayıttaki on bakirenin tamamı uyurken, bunlardan beşinin kandillerde yakmak üzere yağ edindiği, diğer beşinin ise bunu unuttuğu anlatılmaktadır. Buna göre misalin özünde İsa'nın ikinci gelişi için hazırlıklı olanlar ve olmayan arasındaki düallite yatmaktadır. Oysa *Epistula*, tüm bakirelerin uyuması detayını değiştirir ve beş bakirenin uyanık kalarak İsa'yı karşıladığını yazar.

⁷⁴ Alistair C. Stewart, "Ignatius' 'Docetists' A Survey of Opinions and Some Modest Suggestions", *Docetism in the Early Church: The Quest for an Elusive Phenomenon*, ed. J. Verheyden v.dğr., *Wissenschaftliche Untersuchungen zum Neuen Testament*, (Tübingen: Mohr Siebeck, 2018), 168.

Uyanıklık ile uyuyakalma temalarında Matta'da olduğu gibi *parousia* için yapılacak hazırlığın ötesinde bir anlam yüklüdür. Nitekim İsa bu bakirelerin isimlerini söylediğinde misalin anlamı açığa çıkar. Uyanık olan bakireler; iman, sevgi, lütuf, barış ve umut'tur. Uyuyakalanlar ise bilgi (*gnosis*), hikmet, itaat, sabır ve merhamettir. İki beşli arasındaki temel ayrım soteriyolojik perspektifte Gnostik yaklaşımı kabul edip etmemesinde yatar. Burada Matta'daki hazırlık temasının aşılmış; güvey odasının dışında -bir diğer deyişle Göklerin Krallığı'nın dışında- kalmanın gafletle değil, yoldan sapma ile ilgisi kurulmuştur. Bu açıdan güvey ve on bakire sahnesi gerek metnin başındaki sahte elçiler ithamıyla gerekse metin boyunca ara ara tekrar eden İsa'yı tasdik etmekle birlikte boş öğretiyi yayan kimselerin yerilmesiyle uyum içindedir. Sahte elçilere ait hangi öğretilerinin batıl olduğuna yönelik açık itirazlar yoksa da onların tarafı ve akıbetleri açıklanır:

Emirlerime uymayan uyuyakalmışlara gelince, onlar krallığım, ağılın, çoban ve sürüsünün dışında kalacaklar. Ağılın dışında kalanı kurtlar yiyip bitirecek ve o çok acı çekerek ölecek; onda ne tahammül ne de huzur olacak, acıyla cezalandırılacak, parçalara ayrılacak, uzun ve kötü işkencelerde yutulacak ama yine de çabucak ölmeyecek (Ep.Ap. 44).

Epistula, İsa'nın bazı ahlaki nitelikleri ve erdemleri havarilerine nasihat etmesiyle devam eder. Boş öğretiyi yayanların peşinden gidenleri doğru yola sevk etmeleri için onlara öğüt verir. İnsanları saptıranların ise akıbetlerinin sonsuz azap olduğunu söyler. Metin İsa'nın melekler eşliğinde göğe alındığı sahnede havarilerin "Huzur içinde ayrılın buradan" ifadesini iştirilmesiyle son bulur.

Değerlendirme

Epistula Apostolorum her şeyden önce mektup, kredo, incil, apokalips gibi farklı türleri bir arada harmanlayan yazınsal şablonu açısından özgün bir eserdir. II. yüzyıl ve sonrasındaki Hıristiyan literatürün *Epistula* konusunda sessiz kalması eserin kendi döneminde pek itibar görmediğini gösterir. Elimizdeki en eski yazmanın IV.-V. yüzyıllar gibi oldukça geç bir tarihe ait olması ve uzunca bir süre istinsah edilmemesi de bunun delilidir. Şüphesiz bu durumun farklı sebepleri vardır ancak kanaatimizce sınırlı bir bölgede dolaşımda olması ve bilhassa *parousia* için verilen tarih konusunda yanılması, metnin ortodoks kabul edilebilecek içeriğine rağmen neden ihmal edildiğinin muhtemel gerekçeleri olarak sunulabilir.

Metnin hemen başında Hıristiyan cemaatlere bir ikaz olarak iki Gnostik isim olan Simon ve Cerinthus'u hedef tahtasına oturtması anti-Gnostik bir apoloji gerekçesiyle yazıldığına işaret eder. Buna rağmen *Epistula*'nın yazılma gerekçesinin hakkını verdiğini söylemek pek mümkün değildir. Simon ve Cerinthus isimlerinden ötürü Gnostisizm eleştirisi yapması beklenen metnin açık bir eleştiri sunmadığı, Simonyan ya da Cerinthusçu fikirlerin ne olduğu konusunda okuyucusunu aydınlatmadığı, bunun yerine İsa'ya dair doğru bir anlatı sunma kaygısının ön plana çıktığı görülmektedir. Metinde apoloji için herhangi bir adres gösterilmemiş olsa, okuyucu bazı teolojik ve etik doktrinleri izah eden bir metinle baş başa kalacaktır. Oysa Simon ve Cerinthus isimlerinin zikredilmesi okuyucunun dikkatini bu ikilinin temsil ettiği ya da bu ikilinin

ardılları olan isimlerin savunduğu görüşlere çevirmekte ve böylece metnin tümü apolojetik bir çerçevede değerlendirilmektedir. İsa'nın bedenlenmesi, dirilişi, mesihliği ve tanrısal doğası konuları dikkate alındığında Simonyan teolojiye herhangi bir gönderme yapmadığı, anti-doketist ve anti-Cerinthuşçu yaklaşımları ise örtük şekilde eleştirdiği ifade edilebilir.

Eserin ikinci önemli niteliği ise apokaliptik bir senaryoyu vaat etmesidir. Yuhannacı teolojiden izler taşıyan *Epistula* metni, dirilen İsa'nın dilinden *parousia* öncesi durumu haber veren fütürist eskatolojik bir perspektifi yansıtmaktadır. Metinde kıyametin habercisi olarak gösterilen doğa olayları ve zulümlerin II. yüzyıl Hristiyan belleğinin şahidi olduğu tarihsel olaylar olması muhtemeldir. Bu açıdan metin, ilgili fütürist eskatolojinin gerçekleşmekte olduğunu haber vermektedir. Nitekim apokaliptik sahnelerde anti-Gnostik imaların devam etmesinden metnin eskatolojik zaman çerçevesinin yazıldığı dönemi yansıttığı anlaşılmaktadır. Bir diğer deyişle metnin muhatabı olan tarihsel cemaat, eskatolojik bir cemaattir. İkinci gelişin alametlerinin şahitleri olan bu kimseler krizin ardındaki gelecek ebedi ödülle müjdelanmaktadır. Aynı şekilde bu eskatolojik cemaat *parousia* öncesinde belirecek ayrılıkçı öğretilerle karşı uyarılmaktadır. Bu açıdan apokaliptik sahnelerin de metnin örtük apolojisine hizmet ettiği söylenebilir.

II. yüzyıl Hristiyan teolojisi ve tarihindeki durum ve değişimin izlerini sürmeye imkân veren *Epistula Apostolorum*, "Hristiyan" topluluklar arasındaki etkileşim ve ayrışmaların mahiyeti hakkında da bilgi veren önemli bir metindir. Bu doğrultuda metni, çağdaşı olduğu apokrif ve kanonik kitaplarla tematik ölçüde mukayese eden yeni çalışmalar Hristiyanlığın şekillenme süreci hakkındaki bilgimizi güncelleyecektir.

Kaynakça

- Alsup, J. E. *The Post-Resurrection Appearance Stories of the Gospel Tradition: A History-of-Tradition Analysis*. Londra: SPCK, 1975.
- Ashton, John. *Studying John: Approaches to the Fourth Gospel*. Oxford: Clarendon Press, 1994.
- Bindley, T. H. *The Apology of Tertullian for the Christians*. Londra: Parker, 1890.
- Bultmann, R. *The Gospel of John: A Commentary*. Philadelphia: Westminster Press, 1971.
- Cadoux, C. J. *Ancient Smyrna: A History of the City from the Earliest Times to 324 A.D.* Blackwell, 1938.
- Cameron, Ron (ed.). *The Other Gospels: Non-Canonical Gospel Text*. Philadelphia: The Westminster Press, 1982.
- Campbell, Warren C. "The Epistle of the Apostles". *North American Society for the Study of Christian Apocryphal Literature*, erişim: 28.08.2023, <https://www.nasscal.com/e-clavis-christian-apocrypha/epistle-of-the-apostles/>.
- Ehrman, Bart D. "Cephas and Peter". *Journal of Biblical Literature* 109/3 (1990): 463-474, <https://doi.org/10.2307/3267052>.
- Ehrman, Bart D. *Lost Scriptures: Books that Did Not Make It Into the New Testament*. Oxford-New York: Oxford University Press, 2003.
- Elliott, J. K. *The Apocryphal New Testament*. Oxford: Clarendon Press, 1993.
- Elliott, J. K. "The Epistle of the Apostles (Epistula Apostolorum)". *The Apocryphal New Testament*, Oxford: Clarendon Press, 1993, 555-588.
- Ernst, A. M. *Martha from the Margins: The Authority of Martha in Early Christian Tradition*. Leiden-Boston: Brill, 2009.
- Fortna, Robert T. *The Gospel of Signs: A Reconstruction of the Narrative Source Underlying the Fourth Gospel*. Cambridge: Cambridge University Press, 1970.
- Frey, Jörg. "'Docetic-like' Christologies and the Polymorphy of Christ: A Plea for Further Consideration of Diversity in the Discussion of 'Docetism'". *Docetism in the Early Church: The Quest for an Elusive Phenomenon*, ed. J. Verheyden v.d.gr., *Wissenschaftliche Untersuchungen zum Neuen Testament*, Tübingen: Mohr Siebeck, 2018, 27-49.
- Guerrier, Louis. "Le Testament en Galilée de Notre Seigneur Jésus-Christ: Texte éthiopien, édité et traduit en français". *Patrologia Orientalis*, ed. René Graffin & François Nau, Paris: Firman-Didot, 1913, 9: 140-234.
- Guerrier, Louis. "Un testament de Notre Seigneur et Sauveur Jesus Christ en Galilée". *Revue de l'Orient Chrétien (1896-1946)*, ed. René Graffin, Paris: Bureau des oeuvres d'Orient, 1907, 12: 1-8.
- Gunther, John J. "Syrian Christian Dualism". *Vigiliae Christianae* 25/2 (1971): 81-93.
- Gündüz, Şinasi. *Din ve İnanç Sözlüğü*. Ankara: Vadi Yayınları, 1998.
- Gündüz, Şinasi. "Sinoplu Marcion'un Gnostik Teolojisi". *Hoşgörü ve İnanç Turizminde Göller Bölgesi Sempozyumu Bildiriler Kitabı*, Isparta: SDÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2021, 131-140.
- Hannah, Darrell D. "The Four-Gospel 'Canon' in the Epistula Apostolorum". *The Journal of Theological Studies* 59/2 (2008): 598-633.
- Hartenstein, J. *Die zweite Lehre: Erscheinungen des Auferstandenen als Rahmenerzählungen frühchristlicher Dialoge*. Berlin: Akademie Verlag, 2000.
- Hilhorst, A. *The Apostolic Age in Patristic Thought*. Leiden-Boston: Brill, 2004.
- Hill, C. E. "The Epistula Apostolorum: An Asian Tract from the Time of Polycarp". *Journal of Early Christian Studies* 7/1 (1999): 1-53.
- Hill, C. E. *The Johannine Corpus in the Early Church*. Oxford: Oxford University Press, 2006.
- Hills, Julian V. *Tradition and composition in the Epistula Apostolorum*. Minneapolis: Fortress Press, 1990.
- Hornschuh, Manfred. *Studien zur Epistula Apostolorum*. Berlin: De Gruyter, 1965.
- James, Montague Rhodes. *The Apocryphal New Testament*. Oxford: Clarendon Press, 1924.

- Koester, Helmut. *Introduction to the New Testament: History and Literature of Early Christianity*. New York-Berlin: Walter de Gruyter, 1987.
- Lake, Kirsopp. "Simon, Cephas, Peter". *Harvard Theological Review* 14/1 (1921): 95-97.
- Lake, Kirsopp. "The Epistola Apostolorum". *The Harvard Theological Review* 14/1 (1921): 15-29.
- Markschies, Christoph & Jens Schröter (ed.). *Antike christliche Apokryphen in deutscher Übersetzung I: Evangelien und Verwandtes, Teilband 2*. Tübingen: Mohr Siebeck, 2012.
- Müller, C. Detlef G. "Epistula Apostolorum". *New Testament Apocrypha. Volume One: Gospels and Related Writings*, ed. Wilhelm Schneemelcher, Louisville-Londra: Westminster John Knox Press, 2003, 249-284.
- Pataci, Bilal. *Sembolizm ve Kristoloji: Yuhanna İncili'nde İsa Tasviri*. İstanbul: MiletNihal Yayınları, 2022.
- Rahmani, Ignatius Ephraem (ed.). *Testamentum Domini Nostri Jesu Christi*. Moguntia: Sumptibus Francisci Kirchheim, 1899.
- Schaff, P. *The Oldest Church Manual Called the Teaching of The Twelve Apostles*, New York: Charles Scribner's Son, 1885.
- Schmidt, Carl. "Eine bisher unbekannte altchristliche Schrift in koptischer Sprache". *Deutsche Akademie der Wissenschaften zu Berlin. Sitzungsberichte der Königlich Preussischen Akademie der Wissenschaften zu Berlin*. Berlin: Deutsche Akademie der Wissenschaften zu Berlin, 1895, 705-711.
- Schmidt, Carl. *Gespräche Jesu mit seinen Jüngern nach der Auferstehung; ein katholisch-apostolisches Sendschreiben des 2. Jahrhunderts*. Leipzig: J.C. Hinrichs'sche Buchhandlung, 1919.
- Schneemelcher, Wilhelm (ed.). *New Testament Apocrypha. Volume One: Gospels and Related Writings*. Louisville-Londra: Westminster John Knox Press, 2003.
- Senbetu, Tibebe Teklu. *The Ethiopian Orthodox Tewahedo Church's Interpretation of Ἀναξίως in 1 Cor. 11:27-29 in Relation to Worthy Admission to the Eucharist in Light of Ritual Jewish Purity Laws Embedded in its Qeddassé and Tradition*. Doktora Tezi, St. Louis: Concordia Seminary, 2022.
- Stewart, Alistair C. "Ignatius' 'Docetists' A Survey of Opinions and Some Modest Suggestions". *Docetism in the Early Church: The Quest for an Elusive Phenomenon*, ed. J. Verheyden v.dğr., Tübingen: Mohr Siebeck, 2018, 143-173.
- Stewart-Sykes, A. "The Asian Context of the New Prophecy and of Epistula Apostolorum". *Vigiliae Christianae* 51/4 (1997): 416-438.
- Tedros, Abraha & Daniel Assefa. "Apocryphal Gospels in the Ethiopic Tradition". *Jesus in apokryphen Evangelienüberlieferungen*, ed. Jörg Frey & Jens Schröter, Tübingen: Mohr Siebeck, 2010, 611-653.
- The Letters of St. Cyprian of Carthage*. Çev. G. W. Clarke. New York: Newman Press, 1984.
- Vinzent, Markus. "Give and Take amongst Second Century Authors : The Ascension of Isaiah, the Epistle of the Apostles and Marcion of Sinope". *Studia Patristica* 50 (2010): 105-129.
- Watson, Francis. "A Gospel of the Eleven: The Epistula Apostolorum and the Johannine Tradition". *Connecting Gospels Beyond the Canonical/Non-Canonical Divide*, ed. Sarah Parkhouse & Francis Watson, Oxford: Oxford University Press, 2018, 189-215.
- Watson, Francis. *An Apostolic Gospel: The "Epistula Apostolorum" in Literary Context*. Cambridge: Cambridge University Press, 2020.
- Watson, Francis. "On the Miracle Catena in Epistula Apostolorum 4-5". *Gospels and Gospel Traditions in the Second Century: Experiments in Reception*, ed. Jens Schröter v.dğr., Berlin-Boston: De Gruyter, 2019, 107-128.
- Wiersma, J.T. & J.W.S. Nordholt. *The Apostles' Creed Interpreted in Words and Pictures*. Çev. Henriette Bribaart, Philadelphia: Westminster Press, 1961.

Ek: Epistula Apostolorum / Havarilerin Mektubu¹

(1.-6. bölümler sadece Ge'ez versiyonundan)

1. İsa Mesih'in öğrencilerine ve herkese açıkladığı şey: bu kitap Simon ve Cerinthus adlı sahte havarilerden ötürü, onlarla ilişki kurmayasınız diye -çünkü içlerinde insanları öldüren bir zehir vardır- yazılmıştır; böylece güçlü olasınız, tereddüt etmeyesiniz, rahatsız olmayasınız ve işittiğiniz müjdeden ayrılmayasınız. İştiklerimizi, hatırladıklarımızı ve tüm dünya için yazdıklarımızı dünyanın hâkimi Baba Tanrı ve İsa Mesih adına ve sevinç içinde siz oğullarımıza ve kızlarımıza emanet ediyoruz. Lütuf üzerinizde çoğalsın.

2. Yuhanna, Tomas, Petrus, Andreas, Yakup, Filipus, Bartolomeos, Matta, Natanel, Zelot Yahuda ve Kefas'tan² doğu ve batıdaki kiliselere, kuzeydekilere ve güneydekilere: [Bizler] Efendimiz İsa Mesih'le ilgili olanları size bildirmek ve aktarmak için yazıyoruz; bize nasıl güçlü, harika ve gerçek şeyleri açıkladığını, ölümden dirildikten sonra onu gördüğümüz, işittiğimiz ve dokunduğumuz gibi yazıyoruz.

3. İlan ediyoruz: Efendimiz ve kurtarıcımız İsa Mesih Tanrı'dır ve tüm dünyanın hükümdarı, isim sahibi her şeyin yaratıcısı ve var edicisi Tanrı tarafından gönderilmiş Tanrı Oğlu'dur, Rablerin Rabbi, kralların Kralı ve hükümdarların Hükümdarı olarak tüm otoritenin üzerindedir. O, Kerubim ve Serafim'in üzerinde ve Baba'nın tahtının sağında oturandır. [Baba] sözüyle gökleri yöneten, yeryüzünü ve içindeki her şeyi inşa eden, sınırlarını aşmaması için denizi çevreleyen, derelerin ve pınarların kabarmasını ve gece gündüz yeryüzünde akmasını sağlayan; gökte güneşi, ayı ve yıldızları yerleştiren, ışığı karanlıktan ayıran; cehenneme hükmeden ve göz açıp kapayıncaya kadar kış için yağmuru, sisi, kırağıyı, doluyu ve zamanlarında günleri çağırın; sarsan ve sağlamlaştıran; insanı kendi suretinde ve benzeyişinde yaratan; patriarklar ve peygamberler aracılığıyla mesellerle ve gerçeklerle, havarilerin bildirdiği ve öğrencilerin dokunduğu göksel varlık aracılığıyla konuşandır. Kutsal Ruh aracılığıyla Meryem'in rahminde beden alan Logos'un, Tanrı'nın Oğlu olduğuna inanıyoruz. Bedenin arzusuyla değil, Tanrı'nın isteğiyle doğdu; Betlehem'de kundaklandı ve gördüğümüz gibi ortaya çıktı, yetiştirdi ve büyüdü.

¹ Türkçe çeviride, J.K. Elliot'un *The Apocryphal New Testament* başlıklı eserinde Kiptice ve Ge'ez ve Latince versiyonlarını karşılaştırmalı olarak sunan İngilizce çeviri esas alınmıştır. Elliot'un çevirisi daha önce E. Hennecke'nin editörlüğünü yaptığı *Neutestamentliche Apokryphen in deutscher Übersetzung* isimli kitapta Hugo Duensing'in Almanca çevirisini esas alarak R. E. Taylor'un tarafından İngilizceye yapılan çevirinin gözden geçirilmiş halidir. Bunun yanı sıra M. R. James'in Schmidt ve Guerrier'in versiyonlarını, F. Watson'un ise mevcut *Epistula* el yazmalarını dikkate alarak hazırladığı İngilizce çeviriler Türkçe çevirinin gözden geçirilmesinde kullanılmıştır. Bk. Elliott, *The Apocryphal New Testament*, 558-588; James, *The Apocryphal New Testament*, 485-503; Watson, *An Apostolic Gospel: The "Epistula Apostolorum" in Literary Context*, 42-77. Metinde Ge'ez (G), Kiptice (K) ve Latince (L) dillerindeki yazmalardan sadece birinde yer alan ifadeler ile anlama etki eden versiyonlar arası önemli farklılıklar parantez içinde ve italik olarak; orijinal metinde yer almayan ancak anlam açısından tamamlayıcı nitelikteki kimi zamir ve edatlar ise köşeli parantez içinde gösterilmiştir.

² Burada Petrus ile birlikte Kefas isminin ayrıca anılması kimi araştırmacıları bu iki ismin farklı kişiler olduğu kanaatine sevk etmiştir. Bk. K. Lake, "Simon, Cephas, Peter", *Harvard Theological Review* 14/1 (1921): 95-97; Bart D. Ehrman, "Cephas and Peter", *Journal of Biblical Literature* 109/3 (1990): 463-74. *Epistula* bu konuda yalnız değildir. Yine erken döneme tarihlenen *The Apostolic Church Order* isimli doküman da Petrus ve Kefas'ın her ikisini on iki kişilik havari listesinde göstermiştir. Üstelik yalnızca Yuhanna'da geçen Nathanel de bu listede yer almıştır. Bk. P. Schaff, *The Oldest Church Manual Called the Teaching of The Twelve Apostles* (New York: Charles Scribner's Son, 1885), 238.

4. Efendimiz İsa Mesih Yusuf ve annesi Meryem tarafından harfleri öğrenebileceği bir yere teslim edildiğinde şöyle yaptı: Öğretmen ona, “Alfa’yı söyle” dedi. O [İsa] karşılık olarak, “Sen bana önce Beta’nın ne olduğunu söyle” diye karşılık verdi. Bu olay gerçekten vuku bulmuştu.³

5. Celile’nin Kana köyünde bir düğün vardı; annesi ve kardeşleriyle birlikte onu da davet ettiler. [Orada] suyu şaraba çevirdi, ölülerini diriltti, felçlileri yürüttü, eli kuruyan adamı iyileştirdi. On iki yıldır kanaması olan bir kadın İsa’nın giysisine dokundu ve hemen iyileşti. Biz onun yaptığı işleri düşünüp şaşarken, “Bana kim dokundu?” diye sordu. Ona, “Rab, kalabalık sana dokundu!” dedik. Bize, “Benden bir güç çıktığını fark ettim” diye karşılık verdi. [Ona dokunan] Kadın hemen önüne gelip, “Efendim, sana ben dokundum” dedi. O da kadına, “Git, imanını seni bütün kıldı” diye karşılık verdi. Sonra sağırınların işitmesini, körlerin görmesini sağladı, cin çarpmış olanlardan cinleri kovdu ve cüzzamlıları iyileştirdi. Bir adamın içinde yaşayan Tümen (*legion*) adında bir iblis İsa’yla karşılaşınca ağlayarak, “Yıkım günümüz gelmeden bizi kovmaya geldin” dediler. Ama İsa onları azarladı ve “Zarar vermeden bu adamın içinden çıkın” dedi. [Sonra] domuzların arasına girip onları denize daldırdı ve boğuldular. Sonra denizin üzerinde yürüdü, rüzgârlar estiğinde onları azarladı ve [böylece] dalgalar sakinleşti. Hiç paramız (*denarius*) kalmayınca, “Öğretmenim, vergi tahsildarı [geldiğinde] ne yapalım?” dedik. O da “İçinizden biri derine bir olta atıp balık çıkarsın, içinde bir *denarius* bulacaktır. Bunları benim ve sizin adınıza vergi memuruna verin” dedi. Beş somun ve iki balıktan başka yiyeceğimiz kalmayınca, halka oturmalarını buyurdu. Kadın ve çocuklarla birlikte sayıları beş bini buluyordu, onlara ekmek parçaları getirdik. Karınları doydular, biraz da artmıştı. On iki sepet dolusu ekmek çıkardık. “Bu beş somun ne anlama geliyor?” dersiniz, bu gerçek Hristiyanlar olarak imanımızın bir görüntüsüdür; yani tüm dünyanın hâkimi olan Baba’ya, İsa Mesih’e, Paraklit olan Kutsal Ruh’a, kutsal Kilise’ye ve günahların bağışlanmasına olan imanımızın bir görüntüsüdür.

6. Efendimiz ve Kurtarıcımızın bize açıkladığı ve gösterdiği şeyleri biz de size açıkladık ki sonsuz yaşamı düşünerek Rabb’in lütfuna, hizmetimize ve yüceliğimize ortak olabilesiniz. Güçlü olun ve Rabbimiz İsa Mesih’i tanıma ve öğrenmede tereddüt etmeyin; O lütufkâr olduğunu kanıtlayacak ve sonsuza dek kurtarıcı olacaktır.

7. (*Kiptice versiyon burada başlıyor*) Cerinthus ve Simon dünyada bir o yana bir bu yana dolaşırlar ancak Efendimiz İsa Mesih’in düşmanlarıdır çünkü gerçeği ve doğru sözü, yani İsa Mesih’e imandan saptırırlar. Bu yüzden onlardan sakının, çünkü içlerinde ölüm ve büyük bir yozlaşma vardır. Onların sonu yargılanma ve sonsuz mahvoluş olacaktır.

8. Bu nedenle Kurtarıcımız Mesih’in tanıklığını, O’nu izlediğimiz zamanlarda yaptıklarını ve hâlâ düşüncelerimizde ve eylemlerimizde olanları size yazmakta gecikmedik.

9. Şunu itiraf ediyoruz ki, Efendimiz, Pontius Pilatus ve Arkhelaus⁴ zamanında iki hırsızın arasında çarmıha gerildi (G. *onlarla birlikte çarmıhtan indirildi*) ve “Kafatası” denilen yere gömüldü. Oraya üç kadın geldi; Sarah, Marta ve Mecdelli Meryem.⁵ Cesedin üzerine dökmek için

³ İlgili hadise biraz farklı bir içerikli Çocukluk İncilleri’nden “İbrani Tomas İncili”nde anlatılmaktadır. Bk. İbrani Tomas 6:3.

⁴ Arkhelaus MÖ 4 – MS 6 yılları arasında Yehuda bölgesinin etnarkıydı. Yazar/lar İncillere göre İsa’nın çarmıha gerildiği zamandaki Herod Antipas ile selefi Herod Arkhelaus’u karıştırmış görünüyör.

⁵ Mektubun Kiptice versiyonunda bu üç kadının Meryem, Marta’nın kızı ve Mecdelli Meryem oldukları kaydedilmiştir.

merhem taşıdılar, olanlardan dolayı ağlayıp yas tuttular. Mezara yaklaştılar (G. *mezarın olduğu yerdeki taşı buldular ve yuvarladılar, sonra kapıyı açtılar*) ve içeriye baktılar ama (K. *onun*) cesedi(ni) bulamadılar.

10. (K. *Ama*) Onlar yas tutup ağlarken Rab onlara göründü ve şöyle dedi: “(K. *Kimin için ağlıyorsunuz?*) Artık ağlamayın! Aradığınız kişi benim. Ama içinizden biri kardeşlerine gidip (G. *onlara*), ‘Gelin, Efendi(miz) ölümden dirildi!’ desin”. Meryem (K. *Marta*) geldi ve bize anlattı. Biz de ona, “Bizden ne istiyorsun ey kadın? Ölen ve gömülen biri yaşayabilir mi?” dedik. Kurtarıcı’nın ölümden dirildiğine inanmadık. Meryem geri döndü ve Efendimize, “Hiçbiri senin dirildiğine (K. *yaşadığına*) inanmadı” dedi. O da “İçinizden başkası gitsin ve (K. *onlara*) anlatsın” dedi. Sarah bize geldi ve aynı haberi verdi. Onu yalancılıkla suçladık. Sarah, Rabbe dönüp durumu anlattı.

11. O zaman Rab Meryem’e ve (K. *ayrıca*) kız kardeşlerine, “Onlara gidelim” dedi. Geldi ve bizi saklanmış halde buldu. Bizi çağırdı, ancak onun hayali bir varlık (phantasma) olduğunu ve Rab olmadığını düşündük. Sonra bize, “Gelin, korkmayın! Ben Petrus’un (G. *horoz ötmeden önce*) üç kez inkâr ettiği öğretmeninizim (K. *üstat*), şimdi beni yine mi inkâr edeceksiniz?” dedi. Onun o olup olmadığını düşünerek kuşkulu halde yanına gittik. Bize, “Neden hâlâ kuşku içindesiniz, yoksa inanmıyor musunuz? (G. *İnanın*) Bedenim, ölümüm ve dirilişim hakkında sizinle konuşan benim. Sen, Petrus, benim olduğumu anlamam için [parmaklarını] ellerimdeki çivi izlerine sok; sen, Tomas, parmaklarını böğrümdeki mızrak yaralarına değdir ve sen, Andreas, ayaklarıma bak ve yerle temas edip etmediklerini gör. Çünkü Peygamber’de şöyle yazılmıştır: “Bir hayalet (fantom) ve iblisin (daimon) ayakları, ayakları yerde iz bırakmaz (K. *yere değmez*)”⁶.

12. Beden olarak dirilip dirilmediğini gerçekten anlayabilmek için ona dokunduk ve günahımızı, imansızlığımızı itiraf ederek yüzüstü yere kapandık. O zaman kurtarıcımız Rab şöyle dedi: “Kalkın, size göğün üstündekini, göklerdekini ve Göklerin Krallığı’ndaki yerinizi açıklayacağım. Çünkü Babam bana, sizi ve bana iman edenleri yukarı kaldırma gücü verdi.”

13. Bize açıkladığı şey şudur: “Her şeyin Babası’ndan [yaratıcısından] gelip göklerden geçtiğim zaman, Baba’nın bilgeliğini giydim ve onun kudretinin gücünü kuşandım. Göklerdeydim, başmeleklerin ve meleklerin yanından, sanki onlardan biriymişim gibi, onların suretinde geçtim. Beni gönderenin hikmetiyle güçler, hükümdarlar ve yetkililer arasından geçtim. Meleklerin komutanı Mikail, Cebrail, Uriel ve Rafael’le birlikte beni beşinci gök kubbeye kadar (L. *gizlice*) izlediler, çünkü benim kendilerinden biri olduğumu düşünüyorlardı – Baba’nın bana verdiği güç böyleydi. Ve o gün başmelekleri, hayret dolu bir sesle hazırladım ki Baba’nın sunağına girip hizmet etsinler ve ben ona dönünceye kadar bu hizmeti sürdürsünler. Bunu O’nun hikmetine benzer şekilde yaptım. Beni gönderen yüce Baba’nın planını yerine getirip O’na dönebilmek için her şey oldum.

14. Çünkü Melek Cebrail’in Meryem’e müjdeyi getirdiğini hepiniz biliyorsunuz”. “Evet, ey Rab” diye yanıtladık. Sonra bize şöyle dedi: “Bir vakitler size melekler arasında bir melek ve (K. *her şeyde her şey olduğumu söylediğimi hatırlamıyor musunuz?*)” Ona, “Evet, ey Rab” dedik. Sonra

⁶ İlgili aktarım ya da bu minvalde bir ifadeyi Tanah literatüründe bulamadık. Ancak bu cümleye en yakın ifadenin Yuhanna’nın İşleri isimli kitapta şu şekilde kaydedildiğini görmekteyiz: “Onunla birlikte yürürken çoğu kez ayağının izini, yeryüzünde görünüp görünmediğini görmek isterdim; çünkü kendisini yerden kaldırdığını görür gibi olurdum, ama hiç görmedim”. Yuhanna’nın İşleri, 93.

şöyle dedi: “Başmelek Cebrail’in biçimine büründüğümde (bakire)⁷ Meryem’e göründüm ve onunla konuştum. Kalbi beni kabul etti, inandı; kendimi şekillendirdim, onun rahmine girdim ve bedene büründüm. Kendimi bir meleğin görünümünde kendime hizmetkâr kıldım. Böyle yapmam gerekiyordu ve Baba’ya döndükten sonra da böyle yapacağım.

15. Size gelince, Paskalya geldiğinde ölümümün anısını kutlayın. O zaman içinizden (G. *yanımda duran*) biri ismim uğruna hapse atılacak. Paskalya’yı kutladığınızda sizden uzakta hapiste olduğu için kederlenecek. Ben de gücümü melek Cebrail suretinde göndereceğim ve hapishanenin kapıları [ona] açılacak. Dışarı çıkacak ve size gelecek; o geceyi sizinle geçirecek ve horoz ötünceye kadar sizinle kalacak. Benim için yaptığınız anma ve sevgi (*agape*) töreni bittiğinde, oradan çıkıp size ilettiklerimi duyuruncaya dek, şahitlik etmesi için yine hapse atılacak.” Biz ona, “Rab, kâseyi alıp içmemiz yine gerekli mi?” diye sorduk. O da bize, “Evet, uğruma öldürülenlerle birlikte geleceğim güne dek bu gereklidir” dedi.

16. “Ey Rab, bize açıkladığın şeyler gerçekten büyük! Ama hangi güç ya da formda geleceksin?” dedik. O da bize şöyle karşılık verdi: ‘Size doğrusunu söyleyeyim, doğan güneş gibi, görkemimle ondan yedi kat daha parlak olarak geleceğim. Önümde haç işareti olduğu halde, bulutların kanatları üzerinde görkemle taşınacağım. Ve yeryüzüne inip yaşayanları ve ölüleri yargılayacağım.’

17. Ona, “Ey Rab, daha kaç yıl var?” diye sorduk. O da bize, “Yüz ellinci yıl (K. *yüzüncü ve yirminci kısım*) tamamlandığında, Pentikost ile Fısıh (K. *Mayasız Ekmek*) bayramı arasında Babamın gelişi (*parousia*) gerçekleşecek” dedi. Biz, “Az önce bize ‘geleceğim’ demedin mi? Öyleyse nasıl olur da şimdi, ‘Beni gönderen gelecek’ diyorsun” dedik. O da bize “Ben tümüyle Babamdayım, Babam da bendedir” dedi. (G. *O vakit biz de ona, “Gelene kadar bizi gerçekten bırakacak mısın? Bir öğretmeni nerede bulacağız?” diye sorduk. O da bize şöyle cevap verdi: “Beni gönderenle birlikte hem burada hem de orada olduğumu bilmiyor musunuz?” Dedik ki: “Ey Rab! hem burada hem de orada olman mümkün müdür?”*) Bize, “Suret, güç, kemâl ve ışık bakımından (G. *ben tamamen Baba’dayım, Baba da bendedir*) Ben onun mükemmel Söz’üyüm.

18. Ben Söz’üm, O’nun için olduğum şey şudur: Ben tür olarak mükemmel düşünceyim. Rabb’in Günü olan sekizinci günde var oldum. Tüm kemallerin kemalini bende gerçekleşen kurtuluş aracılığıyla göreceksiniz. Ve benim göğe, göklerdeki Babamın yanına gittiğimi göreceksiniz. İşte size yeni bir buyruk veriyorum: Birbirinizi sevin ki⁸, (G. *aranızda sürekli barış olsun. Düşmanlarınızı sevin ve size yapılmasını istemediğiniz bir şeyi siz başkasına yapmayın.*

19. Bana iman edenlere bunu öğütleyin ve öğretin, onlara Babamın Göksel Krallığı’nı vaaz edin. O bana nasıl yetki verdiyse, ben de size öyle yetki verdim ki, böylece O’nun çocuklarını göksel Babama yaklaştırabilesiniz. Vaaz edin ki inansınlar, siz ki O’nun çocuklarını Göklerin Krallığı’na getirecek olanlarsınız.” Dedi ki: “Ey Rab, bize söylediklerini yapman mümkün; ama biz bunu nasıl yapabileceğiz?” Dedi ki: “Size doğrusunu söyleyeyim, vaaz edin ve duyurun, çünkü ben sizinleyim. Sizinle birlikte olmaktan hoşnudum; beni gönderenin Göksel Krallığı’nın mirasçıları olacaksınız. Size doğrusunu söyleyeyim, kardeşler ve yoldaşlar olacaksınız; çünkü Babam sizden ve sizin

⁷ “Bakire” ifadesinin yer almadığı Epistula yazmaları da vardır. Bk. Elliott, “The Epistle of the Apostles (Epistula Apostolorum)”, 564.

⁸ Buradan sonra Kiptice metin 1 yaprak eksiktir.

aracılığınızla bana iman edenlerden hoşnuttur. Size doğrusunu söyleyeyim, Babam öylesine büyük bir sevinç hazırladı ki, melekler ve güçler onu görmek için can atıyorlardı, ama bu onlara nasip olmayacak.” Biz ona, “Ey Rab, bize anlattığın nasıl bir şeydir?” dedik). Bize dedi ki: “Işıktan daha parlak ve kemâlden daha mükemmel bir ışık göreceksiniz. Ve Oğul, Işık olan Baba aracılığıyla mükemmelleşecektir -çünkü Baba mükemmeldir-. [Oğul] ölüm ve dirilişin mükemmelleştirdiği ve bir başarının diğerini aştığı kişidir. Ben tamamen Baba’nın sağ eliyim, eksiksiz olanın içindeyim.” Biz de ona, “Ey Rab, her şeyde bize kurtuluş ve yaşam oldun, bize böyle umut verdin!” dedik. Bize, ‘Güvenin ve hoşnut olun! Size doğrusunu söyleyeyim, kendisinde yemenin, içmenin, kaygının, kederin ve yozlaşmanın olmadığı bir huzura sahip olacaksınız. Çünkü aşağı yaratılışa değil, tinsel olana, Babamın yaratılışına katılacak; kendiniz de tinsel olacaksınız. Nasıl ben her zaman Baba’daysam, siz de bende olacaksınız.” dedi. Ona tekrar şöyle dedi: “Ne şekilde? Bir melek biçiminde mi, yoksa bir bedenle mi?” Bunun üzerine bize şu yanıtı verdi: “Göksel Babam aracılığıyla sizin bedeninizi giydim, doğdum, öldüm, gömüldüm ve dirildim ki, Peygamber Davud’un ölümüm ve dirilişimle ilgili söylediği şu sözler yerine gelsin:

‘Ey Rab, benimle çekişenlerin ve bana karşı olanların sayısı ne de çok. Birçokları ruhum için, Tanrı’sından ona kurtuluşu yok’ diyor. Ama sen, ey Rab, sığınağım, yüceliğim ve başımı yukarı kaldıransın. Rabb’e seslenirim, O da yanıtlar beni kutsal dağından. Yatar, uyur ve kalkarım, Rab destektir bana. Korkum yok, bana karşı olan on binlerce düşmandan. Kalk ey Rab, kurtar beni Tanrım. Çünkü düşmanlarım olan herkesi sebepsiz yere vurdun, günahkârların dişlerini kırdın. Kurtuluş Rab’dedir ve bereketi halkının üzerinedir.’⁹

Peygamberlerin söylediği her şey böylece yerine getirildi, gerçekleşti ve bende tamamlandı, çünkü ben onlar aracılığıyla konuştum; size söylediklerim de gerçekleşecek, böylece beni gönderen sizler ve bana inananlar tarafından yüceltilecek.

20. O bize bunları söyledikten sonra biz de ona “Ey Rab, her konuda bize merhamet ettin ve bizi kurtardın; bize her şeyi (G. *tüm bunları*) açıkladın. Yine de izin verirsen bir şey soralım” dedik. Şöyle cevap verdi: “Beni dinlediğinizi ve kalbinizin beni dinlemekten hoşnut olduğunu biliyorum. Öyleyse dilediğinizi sorun, ben de sizinle seve seve konuşayım.

21. Size doğrusunu söyleyeyim, Babanın (K. *Babamın*) beni ölümden dirilttiği gibi siz de dirileceksiniz ve başından beri size bahsettiğim üzere beni gönderenin sizler için hazırladığı göklerin fevkindeki o yere çıkarılacaksınız. Ve böylece bütün takdiri yerine getireceğim, ben ki doğmamıştım ama insanoğlundan doğdum, bedensizdim ama ete kemiğe büründüm ve bedenden doğmuş olan sizler gibi büyüdüm; (G. *beni gönderene umut bağlayan ve iman eden herkesle birlikte, çürümeyecek/yok olmayacak bir giysiyle, ikinci bir doğumla, bedenlerinizle ölümden dirilmeniz için geldim. Çünkü Babamın isteği, size ve benden hoşnut olanlara krallık umudunu vermemdir.*” Sonra ona şöyle dedi: “Sözünü ettiğin umut ne kadar da büyük!” Bize, “Size söylediğim her şeyin gerçekleşeceğine inanıyor musunuz” diye sordu. Biz onu, “Evet, Rab” diye yanıtladık. Bize dedi ki: “Size doğrusunu söyleyeyim, Babamdan tüm yetkiyi aldım ki karanlıkta

⁹ Mezmurlar 3: 1-8

olanları aydınlığa çıkarayım, ayartılmış olanları tinselleştireyim, yanılğı içinde olanları doğruluğa, ölüme mahkum olanları yaşama, esir olanları hürriyete erdireyim. İnsanlar için imkânsız olan Baba için mümkündür. Ben ümitsizlerin ümidi, yardımsız kalanların yardımcısı, ihtiyacı olanların hazinesi, hastaların hekimi ve ölenlerin dirilişiyim.”

22. Tüm bunlardan sonra ona dedik ki: “Ey Rab, gerçekten nefis ve ruh ile birlikte beden de mi yargılanacak ve bazıları cennette huzur içindeyken diğerleri ebediyen azap mı çekecek?” Bize dedi ki: “Daha ne kadar sorup soruşturacaksınız?”¹⁰

23. Bunun üzerine şöyle dedik: “Ey Rab, buna ihtiyacımız var, çünkü sen bize vaaz etmeyi ve duyurmayı emrettin; böylece senden duyduklarımızı kesin olarak bilelim, iyi vaizler olalım ve insanlar aracılığımızla sana inansınlar. İşte bu sebeple çok soru soruyoruz.”

24. Bize şöyle cevap verdi: “Size doğrusunu söyleyeyim, bedeninin dirilişi nefis (psyke) ve ruh (pneuma) ondayken gerçekleşecek.” Biz de ona, “Rab, çözünmüş (G. ölmüş) ve harap olmuş (G. dağıtılmış) bir şeyin kurtulması (G. canlı olması) mümkün müdür” diye sorduk ve “Bunu inkâr ettiğimizden sormuyoruz. Biliyoruz ki senin söylediklerin gerçekleşmiştir ve gerçekleşecektir” dedik. Bize kızarak, “Sizi gidi az imanlılar, daha ne kadar soru soracaksınız? Ama ne isterseniz sorun, ben de kayıtsız bir şekilde cevaplayacağım. Sadece size dediklerimi yerine getirin (K. kimseye yüz çevirmeyin yoksa ben de size yüz çeviririm). Gecikmeden, çekinmeden ve eksiksizce [bu] doğru, sıkıntılı ve zorlu yolda hizmet edin. Bu Babamın yoludur ve O sizden memnun olacaktır.”

25. Ona şöyle dedik: “Ey Rab, çok soru sorduğumuz için kendimizden utandık ve seni usandırdık.” O da bize şöyle cevap verdi: “Gerçekten inanarak ve tüm kalbinizle soru sorduğunuzu biliyorum, dolayısıyla sizden memnunuz. Size doğrusunu söyleyeyim, sorduğunuz için ben ve bende olan Babam sizden hoşnuduz, çünkü cüretiniz bana sevinç, size ise yaşam verir.” Bunu bize söylediğinde, ona soru sorduğumuz için sevindik ve şöyle dedik: “Efendimiz, her şeyde bize karşı lütfkâr olduğunu gösterdin ve bize yaşam bağışladın; senden istediğimiz her şeyi bize söyledin.” Sonra bize dedi ki: “Hangisi yok olur, beden mi yoksa ruh mu?” Biz, “Yok olan bedendir” dedik. Şöyle cevap verdi: “O halde, düşen kalkacak, kaybolan bulunacak ve zayıf olan iyileşecek ki yaratılmış olan bu şeylerde Babamın yüceliği ortaya çıksın. Onun bana yaptığını ben de bana inanan herkese yapacağım.”

26. Size doğrusunu söyleyeyim, o gün kişiler iyi ya da kötü amellerinden ötürü yargılsınlar ve beni gönderen Babamın buyruklarını yerine getiren imanlılar ayıklansın diye, beden ruhla birlikte dirilecek. Böylece yargılama katı bir şekilde gerçekleşecek. Çünkü Babam bana dedi ki: ‘Oğlum, yargı gününde ne zenginden çekinecek ne de fakiri esirgeyeceksin, ancak günahı olan herkesi ebedi cezaya çarptıracaksın.’ Ama beni gönderen Babamın buyruklarını yerine getiren sevdiklerime göklerdeki Babamın Krallığı’nda huzurlu bir yaşam vereceğim. Bakın ve bana ne bahsettiğini görün; dilediğimi ve vadettiğimi gerçekleştirmem için beni yetkilendirdi.

27. İşte bu nedenle (K. *Lazarus’un bulunduğu yere*) indim ve atalarınıza ve peygamberlere (G. *İbrahim, İshak ve Yakub*), aşağıda kalanlardan çıkıp göklerde olana yükselmelerini vaaz ettim.¹¹ Ve sağ elimle, size ve bana inananlara yaptığım gibi, onların üzerine de yaşam, bağışlanma ve her

¹⁰ Bu kısmın yer aldığı Kıptice yazma eksik ve parçalıdır.

¹¹ 1. Petrus 4:6

kötülükten arınma vaftizini döktüm. Ama bana iman edip de adımı andıktan sonra buyruklarımı yerine getirmeyen kimse hiçbir fayda görmez ve boşuna çaba harcamış olur. Benim buyruğuma karşı günah işlediği için akıbeti mahvolmak ve büyük acılarla cezalandırılmaktır.

28. Ama ben sizi, yaşam çocukları olarak bağışladım, sizin aracılığınızla bana iman eden herkesi her türlü kötülükten ve egemenlerin (arkhon) gücünden kurtardım. Size vadettiklerimi onlara da vereceğim; öyle ki, egemenlerin zindanlarından, zincirlerinden ve korkunç ateşten çıkabilsinler.” Biz de ona, “Ey Rab, imana götüren işaretlerle bize her bakımdan sevinç ve huzur bahşettin; şimdi atalarımıza ve peygamberlere bildirdiğini bize de bildirecek misin?” dedik. O da bize, “Size doğrusunu söyleyeyim, bana ve beni gönderene iman edenleri/edecekleri, Baba’nın seçilmişler için hazırladığı yere yükselteceğim, onlara huzur dolu seçilmiş krallığı ve sonsuz yaşamı vereceğim.

29. Ama buyruklarımı çiğneyen ve yazılı olanın dışında başka öğretilerde bulunan, kendi şanı adına ondan eksiltene ya da ona eklemeler yapan, bana iman edenleri farklı sözlerle yoldan çıkaran kişiler sonsuz cezaya çarptırılacaktır.” Ona, “Ey Rab, öğrettiklerinin dışında başkalarının öğretileri de mi olacak” diye sorduk. O da şöyle cevap verdi: “İyi ve kötülerin açığa çıkması için onlar gereklidir. Yargı bu işleri yapanları ortaya çıkaracak ve onlar yaptıklarına göre yargılanıp ölüme mahkûm edilecekler.” Ona tekrar dedik ki: “Seni görüp, söylediklerini işittiğimiz için ne mutlu bize, çünkü gözlerimiz yaptığın bunca mucizeye şahit oldu.” Bize dedi ki: “Görmedikleri halde iman edenlere ne mutlu, bu nedenle onlar ‘krallığın çocukları’ olarak çağrılacak, Kemal Sahibi’nde mükemmelleşecekler ve ben de Babamın krallığında onlar için yaşam olacağım.” Biz, “Ey Rab, bizi arkada bırakıp gitmek üzereyken sana nasıl inanacaklar? Çünkü bize dedin ki ‘Babamın yanına yükseleceğim gün ve saat gelmek üzere.’”

30. Bize şöyle dedi: “Gidin ve On iki kabileye, gentile milletlere, doğudan batıya, kuzeyden güneye tüm İsrail yurduna duyurun ve böylece pek çokları bana, Tanrı’nın Oğlu’na iman etsin.” Ama biz ona, “Ey Rab, bize kim inanır, bizi kim dinler, yaptığın bunca mucizeyi ve muazzam işleri kim anlatabilir?” dedik. Bize, “Gidin ve Babamın merhametini duyurun, onun benim aracılığım ile yaptıklarını ben de sizin aracılığınızla yapacağım, çünkü ben sizde olacağım. Size esenlik bahşedeceğim, ruhumu ve gücümü vereceğim [öyle ki] iman etsinler. Başkalarına da gücümle bahşedeceğim ve onlar da gentilenin geri kalanına öğretecek.

(31. cümleden 38. cümlelerin bir kısmına kadar Kıptice yazma eksiktir)

31. İşte, yasanın emirleri doğrultusunda sünnet olan Saul (Pavlus) adında bir Yahudi’yle tanışacaksınız, dehşet, korku ve titreme içinde sesimi işitecek, sonra gözleri kararacak/kör olacak ve yardımınız sayesinde gözleri tükürükle iyileşecek. Sizin için yaptıklarımı siz de onun için yapın ve onu diğerlerine iletin. Böylece aniden o adamın gözleri açılacak, Tanrı’ya, yani Göksel Baba’ya sena edecek. O, insanlar içinde güçlü olacak, pek çoklarına vaaz edip öğretecek; onu işittiklerine memnun olacaklar ve pek çok kimse kurtulacak. Sonra ondan nefret edilecek ve o düşmanın eline teslim edilecek, geçici kralların huzurunda şahitlikte bulunacak. Hakkımdaki şahitliğin ifası ona üstün gelecek; [daha önce] bana zulmetti ve benden nefret etti, [ama] bana dönecek. O, vaaz edecek ve öğretecek, seçtiklerimin arasında seçkin bir kap ve yıkılmaz bir duvar olacak. Sonuncuların sonuncusu Babamın iradesinde yetkinleşerek gentileye vaiz olacak. Kutsal metinlerde peygamberlerin hakkımda konuştukları bende gerçekleşmiştir; o halde onlara

rehberlik yapmalısınız. Size söylediğim ve benim hakkımda yazdığınız her sözü, ki ben Baba'nın Sözü'yüm (Logos) ve Baba bendedir, size yakıştığı gibi o adama aktarmalısınız. Benim hakkımda kutsal yazılarda söylenenleri ve bunların gerçekleştiğini ona öğretin ve hatırlatın, böylece o gentilelerin kurtuluşu olacak.”

32. Ona dedik ki: “Ey Efendim, onlarla birlikte bizim de bir miras umudumuz var mı?” Bize şöyle cevap verdi: “Bir elin parmakları, ya da tarladaki mısır koçanları birbirinin aynısı mıdır? Ya da ağaçlar hep aynı meyveyi mi verir? Onların her biri türüne göre meyve vermez mi?” Ona, “Ey Rab, yine mesellerle mi konuşuyorsun?” deyince, “Endişelenmeyin! Size doğrusunu söyleyeyim, sizler benim kardeşlerimsiniz, Babamın Krallığı'nın yoldaşlarısınız. Size doğrusunu söyleyeyim, öğrettiğiniz kimselere ve bana inananlara bu umudu vereceğim.” dedi.

33. Ona dedik ki: “Rab, bu adamla ne zaman tanışacağız ve Baba'nın yanına, Tanrımız ve Rabbimize ne zaman gideceksin?” Bize şöyle cevap verdi: “O adam, kuracağınız kiliseyi parçalamak için Kilikya'dan Suriye'deki Dimeşke gidecek. Sizin aracılığınızla [onunla] konuşacak olan benim ve bu pek yakında gerçekleşecek. Bu imanda çok güçlü olacak, öyle ki peygamberin şu sözü yerine gelsin: ‘İşte, Suriye diyarından yeni bir Yerusâlim çağırmaya başlayacağım ve Siyon'u kendime tabi kılıp ele geçireceğim. Çocuğu olmayan kısır kadının bir çocuğu olacak ve ona Babamın kızı denecek ve o benim gelinim olacak- çünkü beni gönderen böyle arzu etti.’¹² Ama kötü niyetini gerçekleştirmesin diye o adamı geri çevireceğim ve Babamın övgüsü onun aracılığıyla gerçekleşecek. Çünkü Babamla birlikte olduğumda, gökten onunla konuşacağım. Onunla ilgili size söylediğim her şey gerçekleşecek.”

34. Ona tekrar dedik ki: “Ey Rab, bize şimdiye kadar hiç söylenmemiş o kadar çok ve büyük şey söyledin ki hepsinde bizi rahatlattın ve bize lütufta bulundun. Dirilişinden sonra, gerçekten kurtulalım diye tüm bunları bize açıkladın. Ama yalnızca dünyanın sonu gelmeden önce gökte ve yeryüzünde belirtiler ve harikalar olacağını söyledin. O halde bize bunları nasıl anlayacağımızı öğret.” Bize dedi ki: “Yalnızca size değil, sizin sayenizde bu adamı dinleyip ona iman edecek herkese öğreteceğim. [Tüm bunlar] o günler ve yıllar geldiğinde gerçekleşecek. O gün, inananlar ve inanmayanlar gökten bir borazan işitecek, gündüz vakti çıkan büyük yıldızları, gökten yeryüzüne düşen işareti/ejderhayı,¹³ ateş gibi düşen yıldızları, azgın ateşten daha büyük dolu tanelerini görecekler. Güneş ve ay birbiriyle savaşacak, sürekli gök gürleyecek ve şimşekler çakacak, yıldırımlar ve depremler olacak, insanlar harabelerinde ölecek, yağmur azlığı sebebiyle kuraklık olacak, korkunç bir salgın hastalık ve hızlı ölümler gelecek, öyle ki ölenler gömülmeyecek, kız ve erkek kardeşler, akrabalar bir tabut üzerinde taşınacak. Akraba akrabasına, komşu komşusuna bakmayacak. Geride bırakılanlar, kendilerini salgın yüzünden terk edenleri görecekler. Nefret, haset ve musibet herkes arasında birinden diğerine dolaşacak ve bundan sonra gelen daha da kötü olacak.”¹⁴

¹² Yahudi kutsal metninde bu cümlelerle birebir örtüşen bir kayıt yoktur. Ancak yeni ya da göksel Yerusâlim olgusu Vahiy, İbraniler ve Galatyalılar metinlerinde dile getirilmiştir (Vahiy 3:12; 21:2-10; İbraniler 12:22; Galatyalılar 4:26). Yine de *Epistula*'da geçtiği şekliyle ilgili kaydı destekleyecek bir anlatım belirmemektedir.

¹³ “Ejderha” ifadesi sadece Paris No. 57 ve Stuttgart Cod. Orient, fol. No. 49'a yer almakta, aynı yerde British Museum Or. 793 ve Paris No. 90'da “yıldızlar ve mucizeler” kelimeleri bulunmaktadır. Paris No. 190'da ise yazım hatası vardır. *New Testament Apocrypha*, 269.

¹⁴ Gêz versiyonunda “Buyruklarıma kulak asmayanlar için yas tut” şeklinde bir ilave bulunmaktadır.

35. O vakit Babam insanların kötülüklerinden ötürü çok öfkelenecek, çünkü (onların) günahları çoktur ve hayatlarının yozlaşmasında iffetsizliklerinin dehşeti onlara ağır gelir.” Biz de ona, “Ya Rab, sana umut bağlayanlar ne olacak?” dedik. O da bize “Daha ne zamana kadar ikna olmayacaksınız? Size doğrusunu söyleyeyim, Peygamber Davud’un benim ve halkım için söyledikleri, bana inananlar için de gerçekleşecek. Yeryüzünde aldatıcılar ve doğruluk düşmanları olacak ve onlar Davud’un şu kehanetiyle yüzleşecek: ‘Ayakları kan dökmeye seğirtir, dilleri iftira atar, dudaklarının altında yılan zehri vardır.’¹⁵ ‘Seni bir hırsızla dolaşırken ve zina edenle birlikte görüyorum. Üstelik orada otururken kardeşine iftira ediyor, annenin öz oğluna tuzak kuruyorsun. Beni de kendin gibi mi sandın?’¹⁶ Şimdi Tanrı’nın peygamberinin her şeyi nasıl anlattığına bakın, öyle ki daha önce söylenenlerin hepsi yerine gelsin.”

36. Biz de ona “Ey Rab öteki uluslar ‘onların Tanrısı nerede’ demezler mi?” diye sorduk. O da bize “Seçilmişler ancak bu yolla bilinir, böyle bir musibetten sonra dünyadan ayrılırlar” dedi. “Onların bu dünyadan ayrılması kendilerine acı veren salgın bir hastalıkla mı olacak?” diye sorduk. O da: “Hayır, ama böyle bir sıkıntıya uğrarlarsa, bu onlar için bir imtihan olacak; bana iman etme, sözlerimi hatırlama ve buyruklarıma uyma noktasında sınanacaklar. Sonra dirilecekler, bekleyişleri kısa sürecek. Böylece beni gönderen yüceltilsin ben de onunla birlikte yüceltileyim. Çünkü [Tanrı] bunları söylemem için beni size gönderdi; bunları İsrail’e ve öteki uluslara aktarın ki böylece işitsinler, bana iman edip bu musibetten kurtulsunlar. Kim ölümün [felaketin] acısından kaçarsa, tıpkı bir hırsız gibi yakalanıp hapse atılacak ve cezalandırılacak.” Ona: “Ey Rab, onlar da iman etmeyenler gibi mi olacak? Felaketten kaçanları aynı şekilde mi cezalandırıcaksın?” diye sorduk. Bize: “Benim adıma iman edip günahkârlar gibi davrandıysa iman etmemişler demektir.” diye karşılık verdi. “Bu felakete düşenlerin hiç mi yaşam hakkı yok” diye sorduk. O da: “Babamı yüceltenin, onun yanında yeri vardır” dedi.

37. Ona: “Ey Rab, sonrasında bize neler olacağını söyler misin” dedik. O da bize: “O günler geldiğinde savaş üstüne savaş çıkacak, dünyanın dört bir yanı sarsılacak ve insanlar birbirleriyle savaşıyor. Sonrası [çekirge] bulutları, karanlık, kuraklık ve bana inananlara ve seçilmişlere yönelik zulümlerle dolu bir kargaşa! İnsanlar arasında kötü davranışlar, çekişme ve kuşku artacak. Benim adıma inanıp da kötülüğün peşinden giden ve boş öğretiler yayan birçok kişi olacak. İnsanlar onların peşinden gidecek, zenginliklerine, kötülüklerine, sarhoşluklarına, rüşvet tutkularına boyun eğecekler ve aralarında tarafsızlık peyda olacak.

38. Ama Tanrı’nın yüzünü görmek arzusunda olanlar, günahkâr zenginlere aldırmayanlar ve yoldan sapanları çekinmeyip azarlayanlar, Baba’nın huzurunda taçlandırılacaklar. Komşularını (onlara aldananları) azarlayanlar/uyaranlar da kurtulacak, çünkü onlar hikmet ve iman ehlidir. Kim ki hikmet ehli olmaz, kardeşinden (K. *komşusundan*) nefret eder, ona zulmeder ve iyilikte bulunmazsa, Tanrı da onu hor görür ve reddeder. Kim de gerçeğin ve imanın bilgisinde sebat eder, bana karşı sevgi beslerse yoksulluk içinde kaldığı ve kendisinden nefret edenlere katlanıp onları utandırdığı için övülecektir. Yoksulluğa, insanların onlara karşı kibirlerine, açlık ve susuzluğa katlandıkları için hakarete uğrayanlar, işkence görenler ve zulmedilenler cennette

¹⁵ Mezmurlar 13:3 (LXX)

¹⁶ Mezmurlar 49:19-21 (LXX) 50:19-21.

kutsanacaklar ve orada sonsuza dek benimle olacaklar. Onlardan nefret edenlerin ve onları hor görenlerin vay haline! Çünkü onların akıbeti yıkımdır.”

39. “Ey Rab, tüm bunlar gerçekleşecek mi?” diye sorduk. O da: “Günahkârlar ve doğrular arasında yargı [başka türlü] nasıl gerçekleşecek?” diye cevap verdi. Ona dedik ki: “Ey Rab, o gün sana ‘doğruya ve yanlışa sen yönelttin, ışıkla karanlığı, kötülükle iyiliği sen yarattın/birbirinden ayırdın’ demeyecekler mi?” Bize dedi ki: “Onlara, ‘Âdem’e ikisinden birini seçme gücü verildi; o ışığı seçti ve elini onun üzerine koydu, ama karanlığı arkasında bıraktı ve ondan uzaklaştı’ [denilecek]. Dolayısıyla herkesin içinde yaşam olan Baba’nın ışığına inanma gücü vardır. İman eden ve ışığın işlerini yapan herkes onlar aracılığıyla yaşayacaktır. Ancak iman ettiğini itiraf etmişken karanlığın işlerini yapanların ne savunmaları vardır ne de onlar Tanrı’nın Oğlu’na, yani bana bakmak için yüzleri. Çünkü ona diyeceğim ki ‘Aradığını buldun, istediğini elde ettin. Bundan ötürü beni mi kınıyorsun? Ey İnsanoğlu! Beni neden terk ettin ve inkâr ettin. Beni tanıdığın halde nasıl inkâr ettin?’ Her insanın yaşama ve ölme gücü yok mu? Şimdi, kim benim buyruklarımı tutarsa o ışığın, yani içindeki Baba’nın oğludur. Ama sözlerimi bozanlar yüzünden gökten indim. Ben, insan olup [ete bürünen] acı çeken Söz’üm, çağrılmışların kurtulacağını; diğerlerinin ilelebet mahvolacağını, bedenlerinde ve ruhlarında azap ve işkence göreceklerini öğrettim.”

40. Ona: “Biz onlar adına üzülmüyoruz” dedik. O da bize: “Doğru söylüyorsunuz, doğrular günahkârlar adına üzülür ve Baba’ya dua eder.” dedi. ‘Ey Rab, (onlar için) kimse sana yalvarmıyor mu?’ diye sorduk. O da: “Salihlerin [doğruların] onlar için yaptıkları duaları işiteceğim.” dedi. Böyle söyleyince biz de ona, “Ey Rab, bize her şeyi öğrettin, bize merhamet ettin ve bizi kurtardın, ki böylece kurtulmaya layık olanlara vaaz edelim ve senin katında bir karşılık elde edelim diye mi?”

41. Şöyle cevap verdi: “Gidin ve vaaz edin, Babalar ve hizmetkârlar olun.” Ona, “Bizim babamız sensin” dedik. O da bize, “Herkesin Babaları, hizmetkârları ve öğretmenleri sizler değil misiniz?” diye sordu. Ona dedik ki: “Ey Rab, bize ‘yeryüzünde hiç kimseye Baba demeyin, çünkü göklerdeki Babanız ve Efendiniz birdir’¹⁷ diyen sensin. O halde neden şimdi bize ‘pek çoklarının Babası, hizmetkârı ve efendisi olacaksınız’ diyorsun?” Bize, “Dediğiniz gibidir. Size doğrusunu söyleyeyim, sizi iştirip bana inanan herkes elimdeki mührün ışığını alacak ve benim aracılığımla Babalar ve öğretmenler olacaksınız.” dedi.

42. Ona şöyle dedik: “Ey Rab, her birimiz bu üçü nasıl olabilir?” Bize: “Size *Baba* denecek, çünkü onlara Göklerin Krallığı ile ilgili şeyleri istekli bir yürekle ve sevgiyle açıkladınız. Size *hizmetkâr* denecek, çünkü yaşam vaftizini ve günahlarının bağışlanmasını benim elimden sizin aracılığıyla alacaklar. Size *öğretmen* denecek, çünkü çekinmeden onlara sözü ilettiniz. Onları uyardınız ve azarladığınızda size uydular. Onların zenginliklerinden korkmadınız, yüzlerine karşı utanmadınız, Babamın buyruklarını tuttunuz ve yerine getirdiniz. Göklerdeki Babamın yanında büyük bir ödülünüz olacak, günahlarınız bağışlanacak, sonsuz yaşama kavuşacak ve Göklerin Krallığına ortak olacaksınız.” dedi. Biz de ona, “Ey Rab, her birimizin konuşmak için on bin dili olsa bile, böyle şeyler vaat ettiğin için sana şükredemeyiz” dedik. O da bize şöyle karşılık verdi: “Size söylediklerimi, yani benim yaptıklarımı yapın.

¹⁷ Matta 23:9

43. Rabb'i karşılamak için dışarı çıkan ve onunla birlikte güvey odasına girip uyumayan bilge bakireler gibi olun. Ama akılsız olanlar uyumaktan başka bir şey yapamadılar." Dedik ki: "Ey Rab, bilge ve akılsız olanlar kimlerdir?" Bize, "Bilge olanlar şu beş kişidir ki, peygamber onlardan Tanrı'nın kızları (K. *Tanrı'nın çocukları*) diye bahsetmiştir.¹⁸ İsimlerini dinleyin" dedi. Bizse akılsız olanlar için ağladık ve üzüldük. Bize dedi ki: 'Bilge olanlar şunlardır: *iman, sevgi, lütuf, barış ve umut*. Bana iman edenlerden bunlara sahip olanlar, bana ve beni gönderene iman edenlere önderlik edecekler. Çünkü ben Rabb'im, kabul ettikleri güvey de benim; güvey evine girenler benimle birlikte güvey odasında sevinç içindedir. Ama beş akılsız, uyuyup uyandıktan sonra güvey odasının kapısına gelip kapıyı çaldılar, ancak kapılar kapalıydı. Kapıları açan olmadığı için ağlayıp yakındılar." Dedik ki: "Ey Rab, odadaki bilge kız kardeşler onlar için kapıyı açmadı mı, onlar için yakınmadı mı ya da güveyin kapıyı açması için yalvarmadı mı?" Bize şöyle cevap verdi: "Onlar henüz kendileri adına bir hayır elde edemediler." Biz de ona şöyle dedik: "Ey Rab, kardeşlerinin hatırı için hangi gün içeri girecekler?" Sonra bize şöyle dedi: "Dışarıda kalan, dışarıda kalmıştır." Ona dedik ki: "Ey Rab, bu söz kesin midir; o halde akılsızlar kimlerdir?" Bize dedi ki: "İsimlerini dinleyin. Onlar *bilgi* (gnosis), *hikmet*, *itaat*, *sabır* ve *merhamettir*. Bunlar bana inanıp itiraf eden, ama uyuyanlardır.

44. Emirlerime uymayan uyuyakalmışlara gelince, onlar krallığın, ağılın, çoban ve sürüsünün dışında kalacaklar. Ağılın dışında kalanı kurtlar yiyip bitirecek ve o çok acı çekerek ölecek; onda ne tahammül ne de huzur olacak, acıyla cezalandırılacak, parçalara ayrılacak, uzun ve kötü işkencelerde yutulacak ama yine de çabucak ölmeyecek."

45. 'Ey Rab, bunları bize ne güzel açıkladın!' dedik, o da bize, "Bu sözlerimi anlamıyor musunuz?" dedi. "Anladık, ey Rab, bu beş kişi bu sayede senin krallığına girecek, diğer beş kişi ise dışarıda kalacak. Seninle kalanlar ve uyumayanlar krallığına girse de uyuyanlardan ötürü sevinemeyecek." diye karşılık verdik. Bize dedi ki: "Güvey olan Rab ile birlikte Krallığa girdikleri için kesinlikle sevinecekler, ama uyuyakalan kardeşleri için kederli olacaklar. Çünkü bu on kişi, Tanrı'nın yani Baba'nın kızlarıdır." Dedik ki: "Ey Rab, kız kardeşlerine karşı merhametli olmak senin elindedir." Bize dedi ki: "Bu sizin işiniz değil, beni gönderen Baba'nın işidir ve ben O'ndan razıyım.

46. Fakat sizler dürüst olun, doğru vaaz edin ve öğretin, kimseden çekinmeyin ve kimseden, özellikle de zenginlerden korkmayın, çünkü onlar benim buyruklarımı yerine getirmezler, ama zenginlikleriyle övünürler." Ona dedik ki: "Ey Rab, söyle bize, yalnız zenginler mi?" O da bize şöyle cevap verdi: "Zengin olmayan ve az bir geçime sahip olan herhangi bir kimse fakirlere ve muhtaçlara (malından) verirse, insanlar ona hayırsever derler.

47. Ama bir kimse işlediği günah yüzünden yük altına girerse, komşusu yaptığı iyilikten ötürü onu düzeltsin. Eğer komşusu onu düzeltir ve o da dönerse o kişi kurtulmuştur; onu düzeltene ise sonsuz yaşam ödülü vardır. Çünkü muhtaç bir adam, kendisine iyilik edenin günah işlediğini görür de onu düzeltmezse, ağır bir yargıyla yargılanacaktır. Âmaya yol gösteren âma ise ikisi de çukura düşer. Kim ki menfaat için birine hürmet ederse, o ikisi gibi olur. Peygamberin dediği gibi: 'Vay haline o kimselerin ki -iştahları tanrıları olmuştur- menfaat uğruna kişiye gözetir, kötüyü

¹⁸ Peygamberin bahsine konu olan Tanrı'nın kızları/çocukları ifadesinin Mezmurlar 81:6 (Septuaginta, Mez. 82:6)'ya gönderme olduğu kaydedilir: "...Sizler ilahlarsınız dedim, Yüceler Yücesinin oğullarsınız."

haklı çıkarır.¹⁹ İşte onların payına düşen hüküm budur. Size doğrusunu söyleyeyim: O gün ne zenginlere saygı gösteririm ne de yoksullara acırım.

48. Eğer bir günahkâr görürsen, onu düzelt. Seni dinlerse bir kardeş kazanmış olursun. Dinlemezse, yanına bir ya da iki kişi daha al ve ona öğüt ver. Yine dinlemezse o senin için artık bir gentile/putperest ya da vergi toplayıcısı gibidir.

(Bu kısımdan sonrası Kıptice versiyonda eksiktir)

49. Kardeşinin aleyhinde bir şey duyarsan, ona itibar etme; iftira etme ve bundan hoşnut olma. Çünkü böyle yazılmıştır: ‘Kulağın kardeşinin aleyhinde bir şey işitmesin; ama bir şey görürsen, onu kına, düzelt ve döndür.’ Ona dedik ki: “Ey Rab, sen bize her şeyi öğrettin ve bizi uyardın. Ama ey Rab, senin adını duyurarak iman edenlere gelince, onlar arasında da kuşku, bölünme, kıskançlık, karışıklık, nefret ve haset olması kararlaştırıldı mı? Çünkü diyorsun ki: ‘Birbirlerinin kusurlarını bulacaklar, günah işleyenlere hürmet edecekler ve kendilerini azarlayanlardan nefret edecekler.’” O da bize şöyle cevap verdi: “O halde, ekinlerin ambarda toplanıp samanların ateşe atılacağı bir yargı nasıl gerçekleşecek?

50. Beni sevenlerden ve buyruklarımı yerine getirmeyenleri azarlayanlardan nefret edilecek, onlara zulmedilecek, hor görülecekler ve onlarla alay edilecek. İnsanlar onlar hakkında doğru olmayan şeyler söyleyecek ve beni sevenlere karşı bir araya gelip komplo kuracaklar. Ancak bu kimseler kurtulsunlar diye onları uyaracaklar. Oysa onlar kendilerini azarlayan ve uyarılardan nefret edecek, onları bir kenara itecek ve hor görecekle, onlar için iyilik dileyenlerden uzak duracaklardır. Ama tüm bunlara katlananlar -çabaları fesat adına değil, doğruluk adına olduğu için- Baba’nın yanında şahitler olacaklar.” Ona, “Ey Rab, bunlar bizim aramızda da olacak mı?” diye sorduk. Bize şöyle dedi: “Korkmayın, çoğunuza değil azınıza olacak.” Ona, “Nasıl olacağını bize anlat” dedik. Şöyle anlattı: “Başka bir öğreti ve karışıklık ortaya çıkacak ve kendi şanlarının peşinde olanlar yararsız bir öğreti getirecekler ve orada ölümcül bir fesat çıkacak. Onu yayacaklar ve bana iman edenleri buyruklarımın alıkoyup ebedi hayattan koparacaklar. Ama sözümü ve buyruğumu tahrif edenlerin, onları dinleyenlerin, öğretinin [uygun gördüğü] yaşamdan ayıranların vay haline; çünkü onlarla birlikte sonsuz yargıya/azaba uğrayacaklar.’

51. Bunları söyledikten ve konuşmasını bitirdikten sonra bize şöyle dedi: İşte, beni gönderen üçüncü gün ve üçüncü saatte gelecek, ben de onunla gideceğim. Bunları söylerken gök gürledi, şimşekler çaktı, deprem oldu, gök yarıldı ve onu taşıyan hafif bir bulut belirdi. Ardından meleklerin sesi duyuldu, sevindiler ve övgüyle şöyle dediler: ‘Ey Rahip, bizi görkemin ışığına topla!’ Gök kubbeye yaklaştıklarında ise şöyle bir ses işittik: ‘Huzur içinde ayrılın buradan.’

¹⁹ Yeşaya 5: 23.

Özet

XIX. yüzyılın sonu itibarıyla Hristiyanlığın ilk çağlarına ait pek çok el yazması metnin varlığı gün yüzüne çıkarılmıştır. Kanon dışı kabul edilen bu metinlerin iki bin yıllık geçmişe sahip Hristiyan inancında sarsıcı değişiklikler yapmadığı düşünülse de erken Hristiyan tarihine dair bilgimizi güncellediği ve yeni perspektifler sunduğu inkâr edilemez. Çünkü apokrif olarak etiketlenen bu literatür, bir yönüyle erken Hristiyan inancının teşekkül sürecini yansıtmaktadır. Bu sayede İsa sonrasındaki sözlü geleneğin yazıya nasıl aktarıldığı, erken Hristiyan cemaatlerin nasıl oluştuğu ve aralarında ne türden tartışmaların yaşandığı konularında kanonik metinler ve gelenek üzerinden şekillenen tarihsel kurguyu tamamlayıcı ya da ona alternatif farklı senaryolara ulaşılmaktadır. Hiç şüphesiz XIX. yüzyılda Carl Schmidt tarafından Kıptice versiyonu keşfedilen *Epistula Apostolorum* olarak bilinen eser bu türden metinler içerisinde hayli dikkat çekici bir içeriğe ve niteliğe sahiptir.

Bu çalışma, erken Hristiyan literatürünün önemli apokrif metinlerinden biri olan *Epistula Apostolorum*'u, ikinci yüzyıl Hristiyan apokaliptik yazını bağlamında anti-Gnostik bir apoloji örneği olarak incelemektedir. On bir havari tarafından kaleme alındığı iddia edilen metin, temel olarak Cerinthus ve Simon gibi “sahte elçiler”in öğretilerine karşı Hristiyan cemaatleri uyarmayı ve dirilmiş İsa’dan alınan sahit öğretiyi aktarmayı amaçlamaktadır. Yanı sıra İsa sonrası cemaatin tarihsel durumuna ve İsa’nın ikinci gelişinde ve öncesinde meydana gelecek eskatolojik olayların tasvirlerine yer vermektedir. Çalışmada, *Epistula*’nın edebi türü, yazıldığı tarih ve coğrafi kökeni, Yuhanna İncili ile olan teolojik etkileşimi, ayrıca apolojetik ve eskatolojik işlevi eleştirel bir perspektiften ele alınmıştır. Yapısal olarak mektup, kredo, İncil ve apokalips gibi türleri harmanlayan metnin, tarihsel referansları ve yoğun anti-Doketik vurguları nedeniyle Küçük Asya kökenli olduğu sonucuna varılmıştır. Sinoptik anlatılarla uyumlu bir İsa tasviri sunan *Epistula*’nın büyük oranda Yuhanna İncili’ni kullandığı metinlerarası benzerliklerden ötürü kolaylıkla fark edilmektedir. Metnin teolojik çerçevesi kristolojik ve eskatolojiktir. *Epistula*, İsa’nın gerçek bir bedende enkarne olduğunu ve dirildiğini kesin bir dille vurgulayarak Gnostik kabulleri reddeder. Matta İncili’nde yer alan on bakire misalinin yeniden yorumlanmasıyla kurtuluşun gnosis yerine iman, sevgi ve lütfaya dayandığı öne sürülür. Yine de metinde ismi geçen Simon ve Cerinthus’a ait doktrinlerin neliğine ilişkin açık göndermelerden yoksundur; bu nedenle *Epistula*’nın Gnostik karşıtı teolojiyi örtük bir şekilde sunduğu anlaşılmaktadır. Sonuç olarak *Epistula Apostolorum*, dönemin kaotik ortamında “gerçek” öğretiyi savunan, II. yüzyıl teolojisindeki ayrışmaları anlamak için önemli bir apokaliptik apoloji örneğidir.

Anahtar Kelimeler: Dinler Tarihi, Hristiyanlık, *Epistula Apostolorum*, Apoloji, Apokalips, Doketizm, Gnostisizm.